

Røyk og skygge av Tatjana Tolstaja

Översettelse med kommentar

Linn Dahler

Masteroppgave i litterær översettelse
fra russisk til norsk

Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk
Humanistisk fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2018

***Røyk og skygge* av Tatjana Tolstaja**

Oversettelse med kommentar

Linn Dahler

© Linn Dahler

2018

Røyk og skygge av Tatjana Tolstaja. Oversettelse med kommentar.

Linn Dahler

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven består av tre deler.

Første del er min oversettelse av Tatjana Tolstajas novelle *Дым и тень*.

I del to ser jeg først på Tatjana Tolstajas liv og forfatterskap, novellens handling samt Tolstajas stil, før jeg redegjør for oversettelsesteori rundt problemet hjemliggjøring kontra fremmedgjøring.

I tredje og siste del kommenterer jeg mitt valg av oversettelsesstrategi. Jeg tar for meg de sentrale utfordringene jeg støtte på i Tolstajas tekst, drøfter dem og viser hvordan jeg har kommet fram til mine løsninger.

Takk til

Først og fremst vil jeg takke Audun Mørch for veiledning og gode innspill underveis.

Takk også til Natalia, Julia og Tatjana for hjelp med den russiske teksten der ordbøkene ikke strakk til, til Erika for gode innspill og til alle venner og kjente som har bidratt via sosiale medier med å finne riktig navn på bl.a. pianostykket Hestetramperen.

Sist, men ikke minst: Takk til mamma og pappa for hjelp og støtte gjennom mange års studier.

Innholdsfortegnelse

1	<i>Røyk og skygge</i> av Tatjana Tolstaja.....	1
2	Teoridel	16
2.1	Om Tatjana Tolstaja	16
2.2	Kort om handlingen.....	17
2.3	Hjemliggjøring og fremmedgjøring	18
2.4	Tolstajas stil	23
3	Om oversettelsesarbeidet	24
3.1	Referanser til russisk kultur og realia.....	24
3.2	Språklige trekk i teksten	29
3.2.1	Ulike språklige elementer.....	29
3.2.2	Tegnsetting og bruk av kolon	30
3.2.3	Semikolon.....	33
3.2.4	Tankestrekk.....	34
3.3	Oppsummering og avsluttende refleksjoner	37
	Litteraturliste.....	38
	Vedlegg: Kildetekst.....	40

1 *Røyk og skygge* av Tatjana Tolstaja

Det er desember, klokken er fire om ettermiddagen, det holder på å bli mørkt; jeg sitter i en studentkafeteria på en amerikansk universitetscampus.

Lokalet er enormt, taket tapes av syne i halvmørket og sigarettøyken et eller annet sted i høyde med tredje etasje.

Det er midten av nittitallet, de har ennå ikke fratatt oss retten til å røyke i lokalene, men det vil de snart. I korridorene og på fakultetene er det, selvfølgelig, allerede forbudt.

I professorenes kantine er det sterilt. Men her, i den billige studentkafeteriaen, kan du fortsatt røyke. Så alle professorene som ennå ikke har blitt tatt av den sunne livsstilen spiser, røyker og veileder studentene sine her.

«Livet er røyk og skygge». Slik lyder inskripsjonen over porten til et sted jeg ikke vil navngi. Røyk og skygge.

Maten er selvfølgelig grusom. Her er det populært med en tykk pastatype som i mitt fjerne, snøkledde hjemland kalles horn; de svømmer i en gul saus, som ikke er egg, men det er skremmende å tenke på hva det er.

Det serveres blekt kalkunkjøtt, fra et eller annet sted langt fra bryststykkene på fuglen. Pirker du i det med en gaffel, finner du pusterøret - det ser ut som et lite rør; du finner ekstremiteter som knær, skinn med hår på - jeg håper det bare er en sånn kam som kalkuner har fra nebbet og ned til halsen i stedet for på hodet. Herre, det var dette Du av en eller annen grunn ønsket på den femte dagen av skapelsen, og jeg er ikke Din dommer.

Her spiser de i fullt alvor maispuré fra hermetikkbokser. De drikker kaffe - lunkent brunt vann. Hvis du heller fløteerstatning av soja oppi, så gjør det ikke noe, da kan du drikke den. Jeg har allerede vennet meg til det.

Ved et bord lenger borte, noen meter unna, sitter Eric. Han er amerikaner. Vi har et forhold.

Jeg kan ikke si noe spesielt godt om Eric. Han er ikke kjekk i det hele tatt, hans eneste fortrinn er tennene og høyden; i tillegg liker jeg brillene i usynlig innfatning og fingrene som er lange, som hos en imaginær pianist. Men spille flygel kan han ikke, alt han får ut av instrumentet er en eller annen amerikansk versjon av Hestetramperen.

Om han egentlig er intelligent eller ikke, kan jeg heller ikke si. Jeg har ikke tilstrekkelig informasjon for å kunne bedømme det. Hvordan kan jeg vite om en utlending er

intelligent hvis han ikke kan et eneste ord på morsmålet mitt, russisk, og det eneste han kjenner til fra litteraturen vår er ordsammensetningen *Onkel Vanja*? Ikke at jeg heller kan påstå at jeg begriper hva Eric driver med: Han er antropolog; ekspert på folkeslaget *pu péo*, en minoritetsgruppe i Vietnam som det bare finnes tre tusen medlemmer av. *Pu péo'ene* er en del av en større etnisk gruppe som heter *yi*; vel, hvor stor er den egentlig? Den består av 8 millioner mennesker, som hovedsakelig lever i Kina. På bakgrunn av den kinesiske befolkningen er dette selvfølgelig en ussel liten håndfull. *Yi*-folket snakker også mange språk, deriblant språkene *nosu*, *nasu*, *nisu* og *nuosu*. Sånn at de slipper å kjede seg. Men Eric studerer ikke språk, men livet til dette lille folkeslaget langt borte, som er en minoritet i en annen minoritet; han har reist til denne delen av verden og kommet hjem med nasjonaldrakter, et hodeplagg (som ser ut som et kupévindu med gardinene trukket for), treskåler og et eksotisk kornslag - bokhvete.

Han arrangerte en liten fest for noen utvalgte lærere fra instituttet vårt. Maten ble inntatt stående, vin drukket fra plastglass, røyking var kun tillatt i hagen, i den høstlige hagen: «Lukk døren etter dere, ikke bare den med myggnetting, men glassdøren også. Det stinker røyk, huff og huff.» Snacks og dipp ble servert: «Dypp selleristengene i hummusen og gulrotstengene i guacamolen.» Deretter serverte Erics kone høytidelig, men med falsk beskjedenhet en skål med dampende bokhvete; gjestene - de som våget - strakte seg mot grøten med plastgafler. Man kunne høre flerkulturelle utrop og uttrykk for falsk glede. Jeg smakte også. De hadde glemt å salte grøten. Den var uspiselig.

Jeg måtte forklare noe om bokhvete som Eric og kollegaene våre ikke hadde fått med seg, redusere eksotikkens glød til simpel dagligvare-opplysning: Den sjeldne, rosa kornsorten selges i ethvert amerikansk supermarked under navnet *Wolff's Kasha*. Ja, det er dyrt, og ja, noe så skrekkelig også; siden det er en polsk importvare, kan det kjøpes i Brighton Beach og i andre russiske matvarebutikker. Smaken er grusom, kvaliteten også. Det er ikke ordentlig ristet, og når du koker det svulmer det opp til et eneste rot, men man får det her, og du trenger ikke å dra til Vietnam. Du kan steke det i en stekepanne eller bake i en leirkrukke i ovnen - hvis dere hadde hatt leirkrukker og ovner, men det har dere ikke; du må ikke ødelegge grøten med olje; den er god som den er, og spesielt med sopp! Og med løk! Forresten, la meg vise deg! Jeg tok grøten fra kona hans og stekte den i all hast på riktig måte. Kona la meg for hat. Og Eric ble forelsket i meg. Eller noe sånt. Det er vanskelig å si. Når jeg ser Eric, får jeg hjertebank. Hva han får – det vet jeg ikke.

Forholdet vårt fortsetter med en del komplikasjoner, og det ville vært bedre om det ikke hadde skjedd noe i det hele tatt. Klokken viser desember; når måneden er over, reiser jeg herfra og kommer ikke tilbake. Jeg kommer til å dra tilbake til Russland. Av og til vil jeg reise til New York, den vakre, naglede, ogivale, forblåste murtuen av smijern som aldri sover. Jeg skal besøke venner i San Fransisco, hvor det er evig vår og en lilla neger (ifølge sangen¹) rekker deg kåpen, og til meg rekker han kanskje, hvis jeg får kjøpt meg det i tide, en i kasjmir med sjalskrage og belte. Jeg skal leie meg en diger jeep, jeg skal kjøpe meg støvler i preget skinn med bøyde tupper, jeg skal kjøpe en kvinnelig utgave av en cowboyhatt, motorsykelbriller, jeg skal skaffe meg et forråd av vann og tørket oksekjøtt. Med en sigarett mellom tennene skal jeg kjøre gjennom California, Nevada og Arizona, gjennom steinete ørkener, brune og rosa, mørkeblå og lilla, og luftspeilingene som skjelver over sølvfargede, salte, inntørkede innsjøer. Hvor jeg skal? Vet ikke. Med hvilken hensikt? Ikke med noen spesiell hensikt, men bare fordi. Ingenting i verden er bedre enn ørkenen. Ren, tørr vind inn gjennom det åpne vinduet, lukten av stein, lukten av tomhet, ensomhet, frihet - den riktige lukten.

Men hit, til den lille pepperkakebyen begravd av den reneste snø, vil jeg aldri komme tilbake. Så hvorfor trenger jeg denne kjærligheten? Som jeg sier: Det ville vært bedre om den aldri hadde eksistert. Eller så virker det slik for meg.

På *yi*-språket heter snø *vo*.

Hver dag gjentar jeg for meg selv at Eric er udannet, underutviklet, og generelt tilsynelatende uintelligent. Og hvis han er intelligent, merker jeg det ikke på ham. Ikke er han så kjekk heller. Tenner og tenner, liksom. Og så har vi ingenting å snakke om. Vi kan da ikke snakke om *pu péo*-folket? Men hver gang vi møtes, i den røykfylte studentkafeteriaen, eller på det snertne lille bagelstedet (hvor vi får avansert bagel for intellektuelle, med tre sorter korn strødd over, *with everything*, scones med tranebær, sjeldne kaffeslag og en gratis, fersk utgave av *The New Yorker* til raskt gjennomsyn - det kunne vært i Paris!), eller nesten tilfeldig på postkontoret, eller helt tilfeldig - på den store parkeringsplassen på campus, legger han ut om *pu péo*ene sine. Og hver gang, til min egen misnøye, lytter jeg til mumlingen hans som om det er engler som synger. Og hver dag blir jeg sittende hardere fast i denne kjærligheten, som om den var lim.

¹ Aleksander Vertinskijs «Lilovjy negr» (lilla neger)

På *yi*-språket heter bokhvete *nge*. Det høres i alle fall slik ut for meg. *Nge*.

Jeg er en standhaftig tinnsoldat, ingenting går innpå meg, ikke kjærlichkeit går innpå meg engang, men Gud, når jeg ser denne hengslete brilleslangen, når jeg ser hvordan han kommer ut av bilen som et stankelbein, når jeg plutselig drar kjensel på ham, noe så absurd, i en lang frakk som dukker opp blant snøflakene i stormen, der han vender ansiktet bort fra vinden, skygger for øynene i snøstormen - da smelter alle mine indre vaktårn, bastioner og barrierer, smuldrer opp, går i oppløsning som i en dårlig tegnefilm i sakte film. Si meg, Herre: Hvorfor akkurat han? Finnes det ikke andre absurde og uutgrunnelige brilleslanger? Hvorfor han? Jeg forstår deg ikke, Herre. Fortell meg hva planen din er!

Når jeg er urolig til sinns, går jeg ikke til studentkantina for å spise grusomme kalkunlik. I stedet drar jeg til det progressive bagelstedet, kjøper meg den aller største koppen med ekte kaffe og tranebærscones og setter meg ved vinduet med lokalavisen. Etter å ha brettet den utover og i fire leser jeg siste nytt. Det er ganske vanlige greier: På motorveien har to personbiler kollidert med en lastebil full av tørris. Fire omkomne. Det har vært innbrudd i et hus. En huseier var bortreist en liten stund og låste ikke tredøren, i stedet festet han sin lit til glassdøren. Det skulle han ikke ha gjort, for noen stjal datamaskinen hans. Det er to som har falt i innsjøen gjennom et hull i isen og ikke greid å komme seg opp igjen. På campus har de igjen arrestert den hjemløse J.Alvarez, som faktisk har forbud mot å ferdes på campus med mindre det er gitt spesiell tillatelse, og han har allerede brutt forbudet for sjetten gang. Han ble ført til politistasjonen og atter en gang gitt en advarsel, men hva er egentlig vitsen? Alvarez liker seg på campus, som er både romslig og pen, med stier og trær, det er pent der både om vinteren og sommeren. Studinene som går der er også pene, og Alvarez glaner på dem og de i sin tur klager til administrasjonen.

«Hva vil du meg, Eric?»

«Fortell meg noe overraskende om alfabetet deres. Om det russiske alfabetet.»

«I det russiske alfabetet har vi bokstaven ъ. Hardt tegn.»

«Hvordan uttales den?»

«Den har ikke noen lyd.»

«Ikke i det hele tatt?»

«Ikke i det hele tatt.»

«Så hvorfor finnes den da?»

«Det er en form for stillhet, Eric. I vårt alfabet finnes det tegn for stillhet.»

Selvfølgelig kan jeg forklare ham på en lettfattelig måte hva tanken med bokstaven «Ъ» er. Både i moderne kontekst og historisk. Men hva er vitsen? Han har ikke tenkt å studere russisk, han trenger ikke gjøre dette, det er bortkastet for ham. Det er dessuten allerede desember, og jeg reiser snart og kommer aldri tilbake. Jeg ser på den mørkeblå kveldsbyen, den er dekket av lys, perler og glitter. Det er tross alt jul snart, og de starter tidlig på dagen med å selge gaver, pynt, stearinlys og julelys. Rett etter Thanksgiving begynner de. Dette er en nordlig by, så langt nord man kan komme, og drar du videre tar Jorden slutt. Videre er det bare dumme landsbyer med ville polakker eller kanadiske ukrainere som lever fullstendig løsrevet fra virkeligheten, snø og steiner og enorme supermarkeder på størrelse med fotballstadioner som kun selger hermetikk fordi lokalbefolkningen ikke har tradisjoner for å spise ferske grønnsaker; og enda mer steiner og snø.

Der oppe i nord, der er grensen til den bebodde verden, der er mørkets rike, hvorfra et digert stykke av den arktiske luften kommer og står over våre bare eller tvert imot tildekte hoder og stjernene skinner skarpt gjennom islinsen og svir i øynene.

Amerikanerne går ikke med lue, de venter heller til ørene deres faller av. Hansker bruker de, skjerf bruker de, men ikke lue. De mener det er et tegn på svakhet å gå i lue. Med mindre en eller annen drar til Moskva og kjøper en kinesiskprodusert, syntetisk pelslue med rød stjerne på Manezhnaja-plassen, da tror han at alle russere blir varme om hjerterøttene bare de ser ham. Eric er intet unntak. For å komme nærmere hjertet mitt, som er uleselig ved hjelp av hans hjertes kulturelle koder, prøvde han å gå med tjubetejka². Firkantet, spiss og brodert med perler og rosa paljetter. Den lignet på den Maksim Gorkij gikk med da han var alvorlig syk. Jeg nektet ham å gå med den.

Jeg vikler et varmt sjal rundt hodet for ikke å få hjernehinnebetennelse, arachnoiditt og betennelse i trillingnerven; jeg forbyr Eric å kalle sjalet «babuuusjka» med det feilaktige trykket på u'en. Jeg har allerede vennet ham til å si borsjtsj og ikke borsjt. Jeg har forklart ham at på russisk, til forskjell fra på jiddisk, heter ikke pannekaker «blintses», men «blinis», og grønn kålsuppe heter ikke «sjtsjav», men «sjtsji». Og, det verken finnes eller burde finnes

² Sentralasiatisk hodeplagg, kalott

noe som heter «bagel», men derimot har vi ordet «bublik». Jeg vet at jeg sår unyttig kunnskap. Jeg reiser snart bort, og da vender han tilbake til vrangforestillingene og sine dårlige språklige og kulturelle vaner. Han kommer til å strø kumin eller stjerneanis i bokhvete, lage salat av pastasløyfer med rød kaviar og fylle på med sesamolje. Drevet av sin uhemmede fantasi vil han koke ihop et eller annet forferdelig, utenkelig tøv av kjøtt eller sopp.

Ris vil han antakelig ikke greie å ødelegge. Ris er ris, en basismatvare, noe enkelt, man trenger ikke å finne opp noe nytt. La noe være klart og enkelt. Man trenger ikke å tilsette noe. La den bare fortsette å være like hvit og uforandret som den har vært i tusen år.

«Eric, hva kaller du péoene ris?»

«*Tsa.*»

Byen jeg aldri skal vende tilbake til er liten. Alle ser hverandre. Selv om du ikke vet hvem folk er, vet de hvem du er. De fleste er studenter, og de kjenner selvfølgelig igjen lærerne. Det er praktisk talt ingen steder hvor jeg og Eric kan møtes. Vi greier bare å møtes på kafé når hans kone Emma underviser. Noen ganger får vi ikke snakket sammen, fordi det er altfor mange kjente rundt oss. Og jeg vet hvor vare og årvåkne folk kan være overfor andres affærer, jeg har selv slarvet med dem om den eller de. Eric er redd for Emma. Han setter seg i det innerste hjørnet og kikker rundt seg, i veggen eller nedi koppen. Jeg gjør det samme. Jeg har hjertebank. Hva han har - det vet jeg ikke.

Emma er en vakker, nervøs kvinne med langt hår og urolige øyne som skrår opp mot tinningene. Hun underviser i noe kunstnerisk og kan lage alt man kan forestille seg med hendene: Hun lager komplekse, mørkeblå lappetepper med vanvittige stjernebilder fra utenomjordiske himmelstrøk; vever sjal med perler, strikker tykke, hvite kåper som ser ut som snøkleddde åser, hun lager hjemmelaget såpe med sitron og vanilje og alt mulig sånt og vekker en dyp misunnelse i kvinner og frykt og forvirring hos menn. Hun kjøper kalveskinn i smaragdgrønt eller barkebrunt fra en eller annen spesiell designkatalog og lager skrin med, og jeg kjøpte et i en forretning i byen uten å vite at det var Emma som hadde laget det.

Hun er en ekte kvinne, i motsetning til meg. Hun er den hjemlige arnes gudinne, håndverkets høye beskytter, og hva mer er jobber hun frivillig ved studentteateret hvor hun maler kulisser til forestillingene studentene hennes setter opp. Hun aner at mens hun maler dem, sitter ikke Eric på kontoret sitt, men kretser rundt i byen for å kunne støte på meg et eller

annet sted. Tilfeldig, uforvarende, utilsiktet. Emma er en heks og vil meg vondt. Vel, eller sånn virker det i alle fall på meg.

Fordi det nesten aldri er mulig å snakke sammen, har jeg og Eric utviklet en evne til å overføre tanker til hverandre på avstand. Det er ikke så veldig vanskelig, men det blir selvfølgelig mange feil, og det fattige ordforrådet er kokt ned til det viktigste: «etterpå», «ja», «ikke nå», «jeg også», «nei». «Jeg setter meg i bilen og kjører, følg etter».

Vi forsøkte å møtes i en annen liten by, femten *miles* fra vår, vi så oss ut et rolig hotell i utkanten av bebyggelsen blant snøfonnene, men i siste øyeblikk, nesten på dørstokken, rømte vi derfra i frykt: Gjennom et opplyst vindu med blondegardin foran fikk vi se to professorer fra vårt eget college, to gifte kvinner. Hvem ville ha ant noe slikt? De kysset og holdt rundt hverandre, helt utvetydig, over en kopp kaffe i den trivelige baren hvor noen hadde hengt opp girlander med julelys for tidlig.

Vi kunne selvfølgelig ha bust usjenert inn fra kulden og løst den generelle forlegenheten med en jovial latter: «Åh, dere også? Ha ha ha!» - men Eric er sjenert og delikat; jeg er ikke det, men det er han som skal bo her, og jeg skal reise bort og aldri komme tilbake hit igjen.

Jeg kunne ikke ta ham med hjem til meg. Jeg bodde på campushotellet for bostedsløse professorer. Det var billig, men luksuriøst og hemmelighetsfullt, som et hjemsoekt hus. På 1930-tallet hadde en eller annen velgjørerske skjenket colleget et hus hun av en eller annen årsak ikke trengte. Rundt bygningen lå verdens tykkeste snøfonner, og rommene ble så varme av oppvarmingen at alle hadde vinduene oppe i all slags vær. Sengene var så smale at man bare var nødt til å falle av dem, selv om man sov på ryggen og i stram givakt som en soldat på rekke, men det var ingen annen gudelig måte å sove på. Det var også fæle, lave stoler med ben som en dachshund. Røyking var forbudt, men selvfølgelig røykte alle med overkroppen hengende ut av vinduet. Det var fullstendig upassende som hemmelig møtested.

Teoretisk sett kunne vi tatt sjansen på å møtes direkte hjemme hos Eric på et tidspunkt hvor Emma underviste eller laget kulisser, men jeg visste at det ville ende dårlig og torde ikke. Det hendte jeg ble skremt fra vettet eller til latter når jeg i all hast måtte gjemme meg i skapet eller under sengen. Emma kunne også lese tanker på avstand, det kunne jeg se på blikket hennes. Hun kom til å innhente oss, etterlate studentene sine og jage oss gjennom snøen, over tretoppene, gjennom den blå natten.

I det hele tatt hadde Emma et tredje øye, det kunne jeg tydelig se i sidebelysning. Det pulserte under den tynne huden, og når hun snudde på det urolige hodet sitt, fanget det opp tankene mine som en radar. En gang i uken holdt Eric og Emma små fester for kollegene sine, det var blitt tradisjon som de ikke kom til å forandre på. Jeg kom også ettersom det ikke ble sagt noe annet. Å ikke komme ville være det samme som å avsløre seg selv. På disse festene leste Emma tankene mine og betraktet ansiktet mitt med sitt tredje øye, som fortsatt lå uklekket under huden. Og hun hatet meg.

For at hun ikke skulle kaste en forbannelse over meg, kjøpte jeg en amulett i en lokal antikvitetshandel. I byen var det mange antikvitetshandlere som solgte alskens rusk og rask, fra gamle bilskilt til tomme parfymeflasker av glass. Vannkanner av tinn, kattunger av porselen, tallerkener, vaskefat, kommoder, livløse korsetter for kvinner med små bryster og ufattelig smale liv. Heklede parasoller, for å skjerme mot en sol som hadde gått ned og sluttet å skinne for lenge siden. Slitt bijouteri av emalje, gamle blader, isbitformer med ulike figurer. Jeg fikk øye på amuletten umiddelbart der den lå blant sølvskrin og lorgnetter. Det var en liten *mano fico*, en ekte beskytter, og det var uklart hvordan den hadde kommet hit og hvorfor ingen hadde kjøpt den mektige gjenstanden ennå. Innehaveren av butikken hadde av en eller annen grunn ikke fått med seg dens betydning og verdi, så heldigvis slapp jeg å betale så mye. Jeg tok den med til en gullsmedforretning for å få festet på en liten løkke og kjøpte samtidig et sølvkjede til å ha den på.

«Vil du gravere inn noe?» spurte ekspeditrisen i butikken. «På slike ting skriver man av og til navn. Eller ord. Som en besvergelse, vet du.»

Jeg tittet ut av vinduet, på snøen og snøfonnene. Hvite, uendelige. Jeg drar. De blir igjen her. De kommer til å smelte, flyte utover, bli til vann. Og så vil de falle på nytt, som snø.

«Greit, skriv *vo. Vo.*»

«*Good choice!*» utbrøt ekspeditrisen, som ikke hadde fattet noe som helst. En god, profesjonell reaksjon.

Jeg fortsatte å gå med *mano fico*en under klærne. Tok den ikke av om natten engang. Emma vred seg i panikk, men kunne ikke gjøre noe.

Kjærlighet er en underlig ting, den har tusen ansikter. Du kan elske hva som helst og hvem som helst; en gang elsket jeg et armbånd i et butikkvindu som var altfor dyrt til at jeg hadde råd til det. Jeg hadde tross alt familie og barn. Jeg jobbet hardt, brant ut hjernen så jeg kunne betale for leiligheten vår og for universitetsutdannelse til barna, jeg trengte å spare til

sykdom, alderdom, til sykehus til mamma, til en plutselig ulykke. Jeg kunne ikke kjøpe armbåndet, og jeg kjøpte det ikke heller, men jeg elsket det, tenkte på det når jeg falt i søvn; jeg savnet det og gråt.

Så gikk det over. Tangkjevener som hadde bitt seg fast i hjertet mitt åpnet seg, ga etter og slapp taket. Hvilken rolle spiller det hva eller hvem det var? Det kunne ha vært et menneske, et dyr, en ting, en sky på himmelen, en bok, en linje fra en annens dikt, en vind fra sør som rev i steppegresset, en episode fra en av drømmene mine, en gate i en fremmed by som runder et hjørne i det honninggule lyset fra solnedgangen, et smil fra en forbipasserende, et seil på bølgen blå, en vårkveld, et pæretre, en melodisnutt fra et fremmed, tilfeldig vindu.

Jeg har derimot aldri elsket fossefall, eller sko med høye hæler, eller en kvinne, eller dans, eller inskripsjoner, eller klokker, eller mynter, men jeg vet at det finnes dem som elsker dette og blir lamslått av kjærligheten, og jeg forstår dem. Kanskje jeg kommer til å elske noe av dette, hvem vet, for når alt kommer til alt skjer det plutselig, uten forvarsel, og dekker deg med det samme og fra topp til tå.

Eric var således objektet for min utrøttelige, uforklarlige kjærlighet. Jeg måtte kvitte meg med den på en eller annen måte. Komme meg over den på et vis.

Jeg sitter på kafé (den som føles som i Paris). Utenfor er det mørkeblå kveldshimmel og det snør store, lette snøflak som på en teaterscene. «Vi kjører Route 50, følg etter meg og ta av i veiskillet», overfører Eric til meg med tanker. Jeg slenger fra meg bladet, stjeler en bunke servietter fra bordet, pakker inn resten av en scone med tranebær i de stjalne serviettene, setter fra meg koppen og asjetten på ryddestasjonen og vikler på meg sjalet. Ja, jeg er den eneste som er sånn i hele den mørkeblå pepperkakebyen deres. Jeg er varm, jeg har glohett blod, håndflater og føtter som kokende vann, jeg brenner hull i snøen. Dere får gjøre som dere vil. Så går jeg ut på den pyntede gaten, under de gyngende, blinkende lysgirlanderne. Jeg kjører langs Route 50, tar av ved veiskillet og stiller meg i veikanten. Forbi fyker det biler, de suser forbi, skynder seg hjemover. Eller vekk hjemmefra. Hvem vet.

Eric stanser bilen og setter seg inn til meg.

«Nå vet jeg hva vi bør gjøre. Vi drar til Lake George.»

«Og hva er det der?»

«Det er et hotell der. Det er pent der. Vi kan dra dit til helgen. Hun drar til moren sin i Boston.»

«Og hva skjer i der?»

«Vel... moren hennes har noen slags årsdag. Hun kan ikke droppe det.»

«Og hvorfor skal ikke du dit?»

«Jeg har hastearbeid samt akutt galleblærebetennelse.»

«Det hadde ikke jeg trodd på.»

«Så tror ikke hun på det heller. Men det er et påskudd.» Jeg ser inn i de oppriktige, grå, triste øynene hans. «I vår kultur,» sier han, «er det viktigste å ha en rimelig forklaring. En *plausible explanation*.»

«I deres kultur...!»

«Ja.»

«Så for dere kan enhver løgn passere. Selv de aller groveste.»

«Ja. Det viktigste er en *plausible explanation*.»

«Vi også lyver som bare det, vet du. Det er usannsynlig at dere er verdensledende på det området.»

«Vi respekterer det andre mennesket, så vi forsøker å lyve på en måte som er troverdig.»

«Ok. Så bra at jeg snart reiser herfra og aldri kommer tilbake.»

«Du kan ikke dra!»

«Visst kan jeg det.»

«Hva om jeg dreper henne?»

«Det er da ikke nødvendig, hva har hun gjort for noe galt?»

«Nei, jeg dreper henne. Det blir enklere for meg da.»

«Men ikke for meg.»

Begge blir sittende og surmule. Så spør Eric:

«Visste du at bokhvete er i slekt med rabarbra og engsyre?»

«Nei, det visste jeg ikke. Det var overveldende nytt.»

«Det finnes bitter bokhvete og søt bokhvete.»

«Det finnes også et eget polsk slag som kalles «uspiselig».»

«Du kommer til å dra herfra og slutte å elske meg.»

«Ja. Jeg kommer til å dra herfra, slutte å elske deg og glemme deg.»

Eric blir fornærmet.

«Sånn skal ikke kvinner si! Kvinner skal si: Jeg kommer aldri, aldri til å glemme deg og aldri, aldri til å slutte å elske deg!»

«Kvinner lyver av respekt for det andre mennesket. Selvfølgelig kommer de til å glemme. Alt blir glemt. Det er frelse i glemsel.»

«Som jeg skulle ønske jeg kunne knuse hjertet ditt», sier Eric hevngjengjerrig.

«Det er bare faste stoffer som kan knuses. Og jeg er vann. Jeg kommer til å renne bort herfra og sive fram et annet sted.»

«Ja!» sier han, plutselig irritert. «Kvinner er vann! Det er derfor de gråter hele tiden!» Vi blir sittende lenge i bilen uten å si noe, fanget i den tørre, lille, raslende snøstormen.

«Det drysser utover som ris», sier Eric. «Som *tsa*.»

Som om han hadde lest tankene mine. Det kommer til å bli veldig vanskelig å slutte å elske Eric. Jeg blir nødt til å ta meg kraftig sammen og gjøre så hjertet mitt blir til is. Men da kommer det til å knuse.

Desember passerer midten, og nå er det en uke igjen til jul. Hovedgaten i byen vår, *Main Street*, blinker av gylne, grønne og rosa utstillingsvinduer og skinner av elektriske lys strukket fra stolpe til stolpe. Det er så mange lys at snøen som blåser nedover langs gaten ser ut som den er farget. Fargeskimrende *vo* som ligner på *tsa*. Fra alle dører, *ad nauseam*, stiger og danser melodien *Jingle Bells*, driller gjennom hjernen og gjør den om til en sil. Jeg får lyst til å løpe bort til den tjueåttende butikken i rekken, ta opp et tungt balltre, og knas! knas! knas! Slå i stykker det tykke speilglasset. Men selvfølgelig må jeg beherske meg.

Jeg finner noen gaver til meg selv: en brodert duk, duftlys og stripeputetrekk. Unødvendige ting, men det er ingen grunn til ikke å kjøpe dem. De vise menn hadde også med seg underlige gjenstander: gull, røkelse og myrra. Ingen vet hva de mente med det, hva de hintet til og hvor disse gavene ble fordelt etterpå, men senere ble flere vakre forklaringer diktet opp: gullet var til kongeriket, myrraen var til kisten og røkelsen var til å brenne, til tro og bønn. Det finnes også en legende om at gullet ble stjålet av to tyver, og at de samme tyvene ble korsfestet trettitre år senere på Frelserens høyre side og venstre side, og Jesus lovet at dersom de trodde på ham, ville de komme til Paradis med en gang. Siden de, for å si det slik, hadde kjent ham siden han lå i krybben. Her har vi i sannhet noen som får full nytte av Kristus, både hans fødsel og hans død.

Det er også en pen veske jeg liker, myk med detaljer av sølv, men det er noe ved den som bekymrer meg. Hvem har laget den? Hva om det er Emma? Ekspeditrisen vet ikke, og eieren av butikken er ikke til stede. Magefølelsen, eller kanskje amuletten, hvisker: Ikke kjøp

den. Ikke kjøp noe. Legg tilbake duken og sett lysene tilbake på plass. Det er ikke ditt, det er Emmas. Alt sammen.

«Takk, jeg har ombestemt meg. Nei, jeg trenger ikke putetrekkene heller.»

Eric arrangerer enda en fest, årets siste, til jul. Han gir meg en taus invitasjon, vi har allerede perfektionert overføringsteknikken: «Kom på festen, i dag skal jeg tilberede *nge* slik det skal lages. Har du ikke lyst på *nge*?» For Guds skyld, Eric. Jeg vil bare en ting. At noen fjerner deg fra synet mitt, fra hjertet og hukommelsen. Å glemme alt, være fri, «uten drømmer, uten minner, uten hørsel»³. Slik at alt som finnes er den mørke himmelen og snøstorm, snøstorm, snøstorm og ikke noe mer, som på skapelsens andre dag. Så jeg kan bli fri fra deg og starte fra begynnelsen igjen, jeg trenger å starte fra begynnelsen, for jeg kommer aldri tilbake hit.

Lysene skinner og musikken strømmer ut over alt, klistrer seg fast i hjernen. Om et par dager vil Jesusbarnet bli født. Betyr det at han ikke er blant oss nå, som han heller ikke er det rett før Påske? Betyr det at han har forlatt oss i den mørkeste, dystreste, mest kommersielle, mest håpløse uken i året? Betyr dette at det er ingen man kan vende seg til i hjertet sitt, ingen å spørre hva man skal gjøre? Må man finne ut av ting selv? Det er et russisk kloster i nærheten av byen. Selvfølgelig er munkene der dystre hengehoder, som forventet, men kanskje det går an å dra dit og rådføre seg? Plutselig befinner det seg en mann blant dem med et underlig, seende hjerte? Da kunne man spurt ham: Er det en synd å drepe eller trampe ned kjærlighet man har i seg?

Men snøstormen har sperret de små veiene, og det er umulig å komme seg til klosteret i dette været. Noen ortodoks kirke er det ikke i byen. Til baptistene vil jeg nødig gå. Det er ikke kirker de har, men noen slags amatørteatergrupper på det lokale samfunnshuset hvor de oppmuntrer til ærlighet og klarøydhet, og en rødusset onkel kommer deg i møte og stråler: «Hallo, søster! Vårherre Jesus Kristus har en storslått plan for din frelse!» Og planen kommer til å gå ut på å elske sin neste, for eksempel å sette seg ned på flekken for å lime sammen esker sammen med unge rusavhengige fra familier med en enslig forsørger. Og så synge noe sammen, hele gruppen ... og høre på din søster i Kristus, en tante i strikkegenser som er på det maniske stadiet av sin bipolare lidelse, fortelle lidenskapelig om

³ Linje fra diktet «Bessonnitsa» av Natalja Krandievskaja Tolstaja, Tatjana Tolstajas farmor.

hvordan hun, takket være sin brennende tro på Frelseren, alltid greier å bake vellykkede cookies med bakepulver og sjokoladebiter. Alltid.

Men jeg vil jo ikke elske min neste. Jeg vil slutte å elske ham.

I katolikkenes kirke er det bedre, mer hemmelighetsfullt, men dette er ikke riktig tidspunkt. Det er for mye lys og glede, og høytid, og glade forventninger, og jeg kan ikke, vil ikke ha glede, jeg vil sitte et sted alene i mørket blant onde mennesker for å la hjertet fryse til. Fordi livet er røyk og skygge.

Jeg drar til de seksfingrede. Det er en landsby her hvor nesten alle innbyggerne har seks fingre. Alle er i slekt med hverandre, en stor familie. Det falt seg slik at en av forfedrene deres hadde en sjettede finger, abnormiteten ble så overført med genene, og nå er de overalt: på bensinstasjonen, i banken og i butikkene. I kassen på apoteket. På baren. På kafeen. Onde og tverre.

Det føles godt å være her, riktig. Den ondskapsfulle servitrisen serverer meg kaffe; hun vet at jeg ser på hendene hennes og har antagelig spyttet preventivt i cappuccinoen min. Det er enkelt å spytte i cappuccino. Ok, unge dame! Jeg forstår deg. Ved bardisken står den ondskapsfulle bartenderen og tørker av glassene med seksfingret hånd, og en gretten fyr sitter på en barkrakk og sier et eller annet til ham mens han røyker dystert, og det er underlig, så underlig å se mellom hvilke fingre den rykende sigaretten holdes fast. Har denne ekstra fingeren et navn? Og strikker de fastboende, seksfingrede bestemødrene spesielle vanter til sine seksfingrede barnebarn?

De kaster stygge, fiendtlige blikk mot meg. De skjønner at jeg kom hit med vilje for å stirre på dem. De drar rutinert kjensel på nysgjerrige kryp, de normale, vanlig utseende som av ørkesløshet, eller skadefryd, eller for å heve sin egen vitalitet, trenger å stå ved siden av de som «mye» ikke nødvendigvis betyr «bra» for.

I mineralvann kan man også spytte av hjertens lyst. For eksempel i en Dr. Pepper light med kirsebærsmak og lavt kaloriinnhold. Jeg er vann. Spytt i meg, stygge og ulykkelige mennesker. Jeg vurderer jo å drepe noen.

Vel, det er enda et døgn igjen før Spebarnets fødsel. Hvis ikke nå, når? Eric har rett, vi må bestemme oss og kvitte oss med henne. Hun er en heks, hun har sydd alle klærne i denne byen, brodert alle teppene så jeg ikke kan gjemme meg under dem med Eric, hun har knytt alle skjerfene og ullsjalene så de kommer til å kvele meg, hun har sydd sammen alle skoene for å binde beina mine til hverandre så jeg ikke kan dra herfra, hun har bakt alle bagelsene og

sconesene så jeg skal kveles av smulene. Hun forgifter all maten, klipper opp lufrøret på fugler og har dem i hvit saus, steker brusk og skinn for å få kontroll over meg og forvandle meg til en kalkun med kam i stedet for nese. Hun går på myrene og sanker tranebær som lukter av ravnens armhuler. Hun maler kulisser, og når hun er ferdig, vil det være for sent.

Derfor må noe gjøres nå.

Jeg ankommer huset til Eric og Emma. Døren med myggnetting er tatt bort for vinteren, tredøren står på vidt gap, og gjennom glassdøren kan man se hvordan det brenner i peisen og gjestene, som etter alle disse årene er lei av kollegene, står rett opp og ned og dreier glass med dårlig vin mellom fingrene. Eric har laget *nge* og er stolt, beundrer det rosa fjellet som om det var en slags bragd, som om det ligger en skjult mening i alt sammen.

Men det gjør det ikke.

Drittmat.

Han har kjøpt det polske søppelet igjen.

Det lyder lavt og vakkert av Mozart. Emmas tredje øye har til slutt brutt frem. Det er blått med røde blodårer, uten øyenvipper, med en gjennomsiktig, blunkende hinne som hos fugler. Men til hvilken nytte? Det er ubrukelig nå.

«Eric, Eric, gjør deg klar. Ikke drikk vin, du må kjøre. Vi drar til Lake George og drukner henne der.»

Ordløs tankeoverføring er et praktfullt og praktisk verktøy for å kommunisere, og for en beleven samtale er det uunnværlig.

«Hvorfor akkurat til Lake George?»

«Fordi jeg ikke vet om noe annet. Og du ville jo dit selv.»

Gjestene drar tidlig. De må forberede seg til høytidsdagen i morgen, pakke inn gaver i gullpapir. Vi setter oss inn i bilen, Eric og Emma foran, jeg bak. Emma ser fremover med to øyne, inn i snøstormen, og med det tredje ser hun inn i hjertet mitt, inn i klumpen av ondskapsfull is, men sølvamuletten blinder henne, og hun ser ikke hva som venter henne.

Ved innsjøen er det bekmørkt, men Eric har lommelykt. Vi går langs en sti som er tråkket opp av fiskere. Det pleier også å komme folk som liker å dykke hit. Men i dag er alle hjemme i varmen med de pyntede trærne sine.

Hullet er gjenstengt av is.

«Hva gjør vi her, egentlig?» spør Emma.

«Jo, dette!»

Vi dytter Emma nedi hullet. Svart vann plasker ut og skvalper over føttene mine. Emma kjemper imot og strekker seg etter den skarpe kanten på isen, men Eric dytter henne, skyver henne innunder isen med en ishakke. Hvor kommer ishakken fra? «Har ingenting å si.» Plopp. Så er det over. De kommer ikke til å finne henne før til våren.

«Jeg har stive hender», klager Eric.

«Føttene mine er også stive. Vi må få oss noe å drikke på.»

«Har du tatt med noe?»

«Ja. Og kjøttpaier. De er fortsatt varme, jeg pakket dem inn i folie.»

Rett der på isen drikker vi vodka av merket Popov rett fra flasken, noe forferdelig skvip, når sant skal sies. Vi spiser kjøttpaiene; til slutt kysser vi hverandre som frie mennesker, lettet over at ingen kommer til å se oss eller stoppe oss. Frihet er den høyeste av alle verdier, som alle amerikanere vet. Jeg kaster flasken og restene i hullet. Jeg tar av meg sølvamulleten og lar den forsvinne samme vei. Den har gjort jobben sin, og nå trengs den ikke lenger.

Vi går sakte til bredden av innsjøen.

Isen sprekker under foten til Eric, og han faller nedi en snødekt isråke så vannet rekker ham til armhulene.

«Aaah! Gi meg hånden din!»

Jeg rygger bakover fra kanten av råken.

«Nei, Eric. Farvel!»

«Hva mener du? Hva mener du, hva mener du med farvel?»

«Akkurat det jeg sier. La være å klamre deg fast, og ikke rop, men glem alt. Og du kommer ikke til å huske heller, for du finnes ikke, du er oppdiktet. Du eksisterer ikke og har aldri eksistert. Jeg kjenner deg ikke, har aldri snakket med deg og har ingen anelse hva du heter. Du er en hengslete fremmed som har sittet på bordet lengst unna i den billige studentkantina, noen meter unna, i halvmørket og sigarettøyken, iført briller med usynlig innfatning, med en sigarett mellom de lange fingrene som ligner en imaginær pianists.»

Jeg røyker ferdig min siste sigarett. Sånn går det når man driver og grubler og ikke legger merke til at man har røykt seg gjennom hele pakken. Jeg vikler meg inn i det varme sjalet og går vekk, uten å se meg tilbake, fra røyk og skygge og inn i den blendende desember-snøstormen.

2 Teoridel

2.1 Om Tatjana Tolstaja

Tatjana Tolstaja er en russisk forfatter, journalist og TV-vert. Hun ble født i Leningrad 3. mai 1951 og stammer fra en adelig familie.

Tolstaja er barnebarn av forfatteren Aleksej Nikolaevitsj Tolstoj (som igjen var en fjern slektning av Leo Tolstoj) og dikteren Natalia Krandievskaja.

Etter å ha fullført en grad i klassisk filologi ved Statsuniversitetet i Leningrad i 1974, jobbet Tolstaja mange år i et bokforlag i Moskva.

I 1983 ble hennes første fortelling, *На золотом крыльце сидели*, publisert i et tidsskrift.

Snart ble flere noveller utgitt og Tolstaja ansett som en fremtredende samtidsforfatter. Hennes første novellesamling, også kalt *На золотом крыльце сидели*, utkom i 1987 og ble utsolgt på en time.

På 80- og 90-tallet bodde Tolstaja mye av tiden i USA, hvor hun underviste i russisk litteratur ved ulike universiteter. Tolstaja var først og fremst kjent som novelleforfatter inntil hennes første og hittil eneste roman *Кысь* kom ut i 2000. Romanen er en dystopi som skildrer et samfunn 200 år etter en katastrofe, trolig kjernefysisk, og kan leses som satirisk kritikk av russisk intelligentsia.

Tolstaja er også aktiv som journalist, og skriver bokanmeldelser og essays om ulike temaer. Hun har i en årrekke vært programleder for et TV-program ved navn *Школа злословия*, der hun intervjuer fremtredende personer innenfor kultur og politikk. Hun er også en profilert blogger. Tolstajas verker er oversatt til en rekke ulike språk, deriblant engelsk. Flere av Tolstajas bøker er oversatt til engelsk, blant annet romanen *Кысь* som på engelsk heter *The Slynx*. Også novellesamlingene *На золотом крыльце сидели*, *Сомнамбула в тумане* og *Белые стены* er oversatt med titlene *On the golden porch*, *Sleepwalker in a Fog* og *White Walls*. I tillegg er flere av hennes noveller, essays og artikler publisert i anerkjente tidsskrifter som *The New Yorker* og *The New York Review of Books*. På norsk er det hittil bare novellesamlingen *Elsker, elsker ikke og andre historier* (Cappelen 1990) som er oversatt og utgitt.

Tolstaja har vunnet flere russiske priser. I 2001 vant hun Triumfprisen, som i årene 1992-2010 ble delt ut til ulike kunstnere som hadde gitt betydningsfulle bidrag til russisk kultur. Samme år ble hun også nominert til den prestisjefylte russiske Booker-prisen for romanen *Кысь*. I 2014 vant hun Belkinprisen for novellesamlingen *Легкие миры*.

Novellen *Дым и тень* kom ut i 2014 som en del av novellesamlingen *Легкие миры*.

Tittelen henspiller på et epos om Johannes av Damaskus som ble skrevet av Tolstajas fjerne slektning Aleksej K. Tolstoj. Teksten utkom for første gang i 1859. Sentrale temaer i eposet er døden og livets forgjengelighet.

2.2 Kort om handlingen

Denne novellen blir fortalt i jeg-form av en ikke navngitt kvinne. Som Tolstaja selv er hun av russisk opprinnelse og underviser ved et universitet et eller annet sted i USA. Vi blir også presentert for den andre hovedpersonen i novellen, hennes gifte arbeidskollega Eric, som hun har et hemmelig forhold til.

Den kvinnelige hovedpersonen forteller at hun ikke er helt sikker på hvorfor hun er så betatt av Eric, at han ikke har noe spesielt tiltalende ved seg. Hun har til dels spydige bemerkninger om ham, men sier samtidig at hun har følelser for ham som ikke går over. De to prøver til stadighet å møtes bak hans kone Emmas rygg, men er begge engstelige for at hun skal finne ut at de treffes.

Emma er en vakker kvinne med engstelig energi, med et stort talent for kunst og håndverk. Hovedpersonen føler seg truet av henne, og begynner etter hvert å se på henne som en heks som vil henne vondt.

Etter hvert som historien fortsetter, inntreffer det ulike overnaturlige fenomener. Skillet mellom det realistiske og det åpenbart oppdiktete blir stadig mer utvisket i den videre handlingen.

For å beskytte seg kjøper hovedpersonen en amulett, som på russisk kalles кукиш, og går med den dag og natt for å beskytte seg fra Emmas tredje øye. Men selv om amuletten ser ut til å ha sin virkning, plages hovedpersonen av ulike negative følelser rundt forholdet til Eric. På en julefest Eric og Emma arrangerer, bestemmer hovedpersonen og Eric seg for å ta livet av

Emma og tar henne med til en innsjø i nærheten, hvor de dytter henne uti en råk. De to feirer ved å kysse hverandre, spise og drikke, men da Eric selv går gjennom isen på vei inn mot bredden, lar hovedpersonen ham drukne i stedet for å hjelpe ham. Mens han ligger der i vannet, forteller hun ham at han aldri har eksistert, at de ikke kjenner hverandre og aldri har snakket sammen. Så, i neste avsnitt, står det at hovedpersonen ikke har lagt merke til at hun har røykt seg gjennom en hel pakke sigaretter fordi hun har stått der og grublet. At hun grubler, sammen med det hun sier om at Eric er oppdiktet, kan tyde på at drapene kun har vært en fantasi i hodet hennes.

2.3 Hjemliggjøring og fremmedgjøring

I boken *The Translator's Invisibility* omtaler Venuti sin egen erfaring som oversetter av eksperimentell italiensk poesi og skjønnlitteratur. Usynlighet (invisibility) er et begrep han benytter for å beskrive oversetterens situasjon og aktivitet i moderne britisk og amerikansk kultur (1995, s.1). Venuti anser denne usynligheten for å være noe som gjerne kommer frem:

- 1) I måten oversetterne selv har en tendens til å oversette til «flytende» engelsk, for å produsere en idiomatisk og «leselig» måltekst og dermed en «illusjon av gjennomsiktighet».
- 2) I måten de oversatte tekstene gjerne leses i målkulturen:

«A translated text, whether prose or poetry, fiction or nonfiction, is judged acceptable by most publishers, reviewers or readers when it reads fluently, when the absence of any linguistic or stylistic peculiarities makes it seem transparent, giving the appearance that it reflects the foreign writer's personality or intention or the essential meaning of the foreign text – the appearance, in other words, that the translation is not in fact a translation, but the «original».»
(1995, s.1)

Venuti anser den viktigste faktoren her for å være «the prevailing conception of authorship». Oversettelse blir sett på som derivativt og av sekundær kvalitet og viktighet. Dermed har den engelske praksisen lenge vært å ville skjule at en tekst er oversatt.

Venuti diskuterer usynlighet hånd i hånd med to typer oversettelse: hjemliggjøring og fremmedgjøring. Disse tilnærmingene berører både valget av tekst å oversette og selve oversettelsesmetoden. Deres røtter spores tilbake av Venuti til Schleiermacher og hans essay fra 1813 *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*. Venuti ser på hjemliggjøring som det som dominerer britisk og amerikansk oversettelseskultur. Ifølge Venuti oversettes det til en flytende, «usynlig» stil for å minimere fremmedheten i målteksten. Venuti allierer dette med Schleiermachers beskrivelse av oversettelse som lar leseren være i fred i størst mulig grad, og flytter forfatteren mot ham. Hjemliggjøring binder seg også ytterligere til eksisterende litteratur i målkulturen ved å velge tekster som passer oversettelsesstrategien (1995, s.241).

Fremmedgjøring, på den andre siden, innebærer å velge en fremmed tekst og utvikle en oversettelsesmetode i tråd med det som ekskluderes av dominerende kulturelle verdier i målspåket (1995, s.242). Det er det foretrukne valget til Schleiermacher, som beskriver en oversettelsesstrategi hvor oversetteren lar forfatteren være mest mulig i fred og flytter leseren nærmere forfatteren (1813, s.49). Venuti (1995, s.15-16) anser dette for å være en ønskelig effekt som sender leseren utenlands, ved å gjøre mottakerkulturen klar over de lingvistiske og kulturelle ulikhetene i den utenlandske teksten. For Venuti er dette en måte å motvirke de hjemliggjørende kulturelle verdiene til den engelsktalende verden på.

Ifølge Venuti er ikke hjemliggjøring og fremmedgjøring motpoler, men snarere skalaer hvor fenomenene forekommer i varierende grad, og berører etiske valg som er tatt av oversetteren for å utvide målkulturens horisont:

«The terms «domestication» and «foreignization» indicate fundamentally *ethical* attitudes towards a foreign text and culture, ethical effects produced by the choice of a text for translation and by the strategy devised to translate it, whereas the terms like «fluency» and «resistancy» indicate fundamentally *discursive* features of translation strategies in relation to the reader's cognitive processing.»

(1995, s. 49)

Dette forholdet, som opererer på ulike nivåer, kan fremstilles på følgende måte:

Etisk nivå	Hjemliggjøring (samsvar med verdier i målkultur)	←→	Fremmedgjøring (gjør det fremmede synlig)
Diskursnivå	Flyt (transparent leselighet, tilpasning til normer i målkulturen)	←→	Motstand (motstand i leselighet, utfordrer normer i målkulturen)

Selv om Venuti er en forkjemper for å fremmedgjøre oversettelser, er han også klar over det selvmotsigende ved dette. Fremmedgjøring er et subjektivt og relativt begrep som fremdeles innebærer en grad av hjemliggjøring ettersom man oversetter en kildetekst for en mottagerkultur. Fremmedgjøring avhenger av de dominerende verdiene i mottagerkulturen fordi det blir synlig nettopp når det skiller seg fra disse verdiene. Likevel forsvarer Venuti fremmedgjøring av oversettelser. «They are equally partial (as domesticating translations) in their interpretation of the foreign text, but they tend to flaunt their partiality instead of concealing it» (1995, s.28). I tillegg legger Venuti vekt på «the culturally variable and historically contingent» i hjemliggjøringen og fremmedgjøringens natur.

Antoine Berman beklager seg også over det han beskriver som den generelle tendensen til å ville skjule det fremmede i oversettelser. Han mener at det etiske målet med å oversette er å motta det fremmede som noe fremmed (receiving the foreign as foreign). Berman mener at det finnes et system av tekstuell deformering i kildetekster som hindrer det fremmede å komme gjennom. Hans undersøkelser av disse ulike formene for deformering kalles «negative analytic».

«The negative analytic is primarily concerned with ethnocentric, annexationist translations and hypertextual translations (pastiche, imitation, adaption, free writing), where the play of deforming forces is freely exercised.»

(2004, s.278)

Berman sier at oversettere blir utsatt for disse etnosentriske kreftene, som bestemmer ønsket om å oversette, samt formen av kildeteksten. Han mener at man må foreta en psykoanalyse av oversetterens arbeid og gjøre oversetteren klar over kreftene som spiller inn, slik at disse tendensene kan nøytraliseres. Berman konsentrerer seg i hovedsak om oversettelse av skjønnlitteratur. Han identifiserer tolv «deformerende tendenser» (deforming tendencies) som forekommer.

1. Rasjonalisering

Innebærer blant annet modifisering av syntaktiske strukturer inkludert tegnsetting og setningsstruktur og rekkefølge.

2. Klargjøring

Innebærer blant annet eksplisitering, hvor man tar sikte på å forklare noe som ikke vil være klart i kildeteksten (2004, s.281)

3. Utvidelse

Berman sier at måltekster pleier å være lengre enn kildetekster. Dette er pga. «tomme» forklaringer som fjerner tekstens rytme. Disse grepene er med på å gjøre tekstens «stemme» mindre klar.

4. Foredling

Dette viser til en tendens noen oversettere har til å ville «forbedre» originalen ved å skrive den i en mer elegant stil. Resultatet, ifølge Berman (2004, s.282), er at man tilintetgjør den muntlige retorikken og den formløse polylogikken i kildeteksten. Like destruktivt er det motsatte, en måltekst som er for «populærpråklig».

5. Kvalitativ forringelse

Her er det snakk om å erstatte ord og uttrykk med måltekst-ekvivalenter som mangler de samme egenskapene.

6. Kvantitativ forringelse

Tap av leksikalsk variasjon i oversettelse.

7. Ødeleggelse av rytme

Selv om dette er mer vanlig innen poesi, er rytme fremdeles viktig innen annen skjønnlitteratur og kan bli «ødelagt» dersom man bryter opp ordrekkefølge og tegnsetting.

8. Ødeleggelse av underliggende nettverk av betydning

Oversetteren må også være obs på andre former for mønstre i teksten.

9. Ødeleggelse av lingvistiske mønstre

Selv om kildeteksten er systematisk i sine setningskonstruksjoner og mønstre, har målteksten en tendens til å bli «asystematisk» (2004, s.285). Oversetteren benytter en rekke teknikker, som rasjonalisering, klargjøring og utvidelse, noe som bidrar til å standardisere målteksten.

10. Ødeleggelse eller eksotisering av dagligtale

Dette gjelder spesielt lokal tale eller språkmønstre som spiller en viktig rolle i å etablere settingen i en roman. Dette kan f.eks. være bruk av diminutiver i russisk eller kulturelle ting/realia som borsjtsj eller matrjosjka. Dersom disse blir tatt bort er det et stort tap, men å beholde dem og sette dem i kursiv og dermed eksotisere dem vil også være med på å isolere dem fra resten av teksten.

11. Ødeleggelse av uttrykk eller idiommer

12. Fjerning av ulike språkformer

Språkformer kan være at det forekommer mer enn et språk i en tekst. Novellen som er oversatt i denne oppgaven, er f.eks. både på russisk med noen små ord og uttrykk her og der på engelsk. Språkformer kan også være dialekt, sosiolekt eller idiolekt. Berman (2004, s.287) ser på dette som «det sentrale problemet» når man oversetter skjønnlitteratur.

Som et motsvar til dette, foreslår Berman en «positive analytic», slik at oversettelsen skal gjengi det fremmede i målteksten. Dette kaller han «literal translation».

«Here literal means: attached to the letter (of works)». Labor on the letter in translation, on the one hand, restores the particular signifying process of works (which is more than their meaning), and, on the other hand, transforms the translating language.»

(2004, s.288-289)

Nøyaktig hvordan denne «signifying process» som Berman refererer til skal foregå, overlater Berman til den enkelte oversetters kreativitet og oppfinnsomhet. Men det er altså klart at man ifølge Berman skal forsøke å bevare særtrekk i teksten, forfatterens stilistiske valg.

2.4 Tolstajas stil

I Helena Goscillos bok *The explosive world of Tatyana M. Tolstaya's fiction* omtales forfatterens stil på følgende måte:

«Tolstaya's style, not unlike Gogol's, has elicited delight and distress, primarily by its extravagant metaphors, quicksilver oscillation between the lyrical and affecting on the one hand and the grotesque or absurdly comic on the other, rapid and seemingly unmotivated shifts in mood or tone, in tandem with myriad other unexpected leaps of a temporal, spatial or discursive nature. Tolstaya juxtaposes and amalgamates ostentatiously incompatible elements while simultaneously exercising rigorous precision largely in the interests of maximal condensation that places extraordinary demands on her readers, while vouchsafing them generous rewards. One of those rewards is the sheer pleasure of Tolstaya's richly hued humor, which spans the spectrum from robust, rollicking hilarity to sardonic debunking and gentle irony. And that humor not only unleashes energy, but beguiles and cajoles the reader into participation, even when it bursts forth in the midst of melancholy, profoundly meditative moments, or elevated lyricism, as it frequently does. »

(1996, s. 7)

Goscilo mener altså at denne variasjonen i stil er et fremtredende trekk hos Tolstaja. I boken nevner hun også intertekstualitet (1996, s.6) som noe som går igjen.

Disse karakteristikkenene har dannet noe av bakteppet for valgene som er tatt underveis.

3 Om oversettelsesarbeidet

Som vi har vært inne på i forrige del av denne oppgaven, er en kjent problemstilling innen oversettelse i hvilken grad man skal legge teksten til rette for leseren. Hva er nødvendig for at en norsk leser skal kunne forstå en skjønnlitterær tekst skrevet av en forfatter fra en annen kultur? Og hvordan går jeg, oversetteren, frem for å bevare forfatterens hensikter med teksten, men samtidig gjøre den lesbar i den norske målkulturen?

3.1 Referanser til russisk kultur og realia

Den første problemstillingen jeg har tatt for meg, er forekomsten av referanser til russisk kultur eller russiske realia i teksten. Fjerning av disse presiseres av Berman som en av måtene oversettere hjemliggjør en tekst på.

Tatjana Tolstaja har skrevet sin novelle i nyere tid, novellesamlingen den er en del av utkom i 2014. Historien er satt til USA på 1990-tallet. Mesteparten av handlingen utspiller seg i hodet på en kvinnelig, ikke navngitt hovedperson fra Russland, men med noen skildringer av omgivelser og mennesker fra nærmiljøet i den lille, amerikanske byen hvor hun bor. Det amerikanske miljøet vurderer jeg som noe mange norske lesere vil være kjent med gjennom TV-serier eller andre medier, mens hovedpersonens russiske perspektiv og kulturelle referanser vil være mindre kjent for de fleste. I det hele tatt vil det ikke nødvendigvis være selvsagt for en person som leser teksten at dette er skrevet av en russisk forfatter som har bodd store deler av sitt liv i Russland. Dette er det første problemet jeg støtte på i oversettelsen.

I kildeteksten (2014, s. 67) står det:

Умен ли он, я тоже сказать не могу. У меня недостаточно данных, чтобы судить об этом. Как узнаешь, умен ли иностранец, если он не знает ни слова по-русски, а из нашей литературы опознаёт только словосочетание «Дядья Ванья»?

Min oversettelse (s.1):

Om han er intelligent kan jeg heller ikke si. Til det har jeg ikke tilstrekkelig informasjon. Hvordan vet du om en utlending er intelligent hvis han ikke kan et eneste ord på mitt morsmål, russisk, og det eneste verket han kjenner fra litteraturen vår er Onkel Vanja?

I den russiske kildeteksten kommer det tydelig frem at russisk er forfatterens morsmål eller iallfall et språk hun behersker flytende, rett og slett fordi hun skriver på russisk. Det er mulig at en som leser setningen ville kunne slutte seg til at forfatteren er russisk fordi hun så skriver «litteraturen vår», men for meg virket dette fremdeles noe uklart, og jeg valgte å gå for en eksplisitering.

Nederst på side 3 av denne oppgaven forekommer det en situasjon som beskriver maten i et selskap hovedpersonen går i. Det serveres bokhvete, noe som er mer vanlig i russisk kosthold enn i norsk. Hovedpersonen er misfornøyd fordi bokhveten ikke er god, og tar vertskapet i skole og viser dem hvordan det skal tilberedes. Her kunne det også vært eksplisittert hvilken rolle bokhveten spiller i det russiske kjøkken, men jeg valgte å la være, fordi jeg mener det blir antydnet når det står at det kan kjøpes i russiske matvareforretninger og den russiske hovedpersonen tydelig har god kunnskap om hvordan det lages. Dette kan muligens sies å være et fremmedgjørende valg. En uinnvidd leser må kanskje gjette seg til at bokhvete er noe dagligdags i kildekulturen, men det er like fullt mulig for ham eller henne.

I kildeteksten (2014, s.69) forekommer en ny, utfordrende setning:

я буду навещать друзей в Сан-Франциско, где цветет вечная весна и лиловый негр вам подает мантию, (...)

I min oversettelse (s. 3) har jeg skrevet:

Jeg skal besøke venner i San Fransisco, hvor det er evig vår og en lilla neger (ifølge sangen) rekker deg kåpen.

For det første har jeg på nytt valgt å eksplisittere at det dreier seg om en referanse til en sang, Aleksandr Vertinskij's «Lilovyj negr». Jeg tror det vil være nærmest umulig for de fleste norske lesere å forstå hva Tolstaja sikter til her, og derfor valgte jeg å utdype. I tillegg har jeg

lagt til en fotnote med henvisning til sangen det gjelder. Flere valg er mulige med denne setningen. Jeg kunne for eksempel ha satt inn noe fra en annen sang som ville vært mer kjent for en norsk leser, noe som ville vært et klart hjemliggjørende trekk og gitt en umiddelbar assosiasjon. Jeg kunne kanskje også ha argumentert for at det holdt på intertekstualiteten også. En amerikansk sang virker heller ikke helt usannsynlig som valg for en forfatter som har bodd i USA. Dette blir likevel vanskelig, fordi teksten så fortsetter med at Tolstaja beskriver kåpen hun vil denne personen skal gi henne. I så fall måtte oversettelsen vært endret ytterligere. Jeg bestemte meg av den grunn for å la referansen være den samme. Likevel er ordet «негр» ikke helt uproblematisk å oversette direkte. Jeg er usikker på hvordan det vil mottas av en norsk leser dersom det står «en lilla neger rekker deg kåpen».

Ifølge Språkrådet (Neger, u.å) er ikke ordet «neger» nødvendigvis noe rasistisk, det kan også være en nøytral betegnelse. Likevel anbefales det å unngå omtale av hudfarge hvis man kan og foreta en vurdering om betegnelsen er relevant.

Jeg kunne for eksempel gått for en mer politisk korrekt variant av type «afroamerikaner».

Likevel vurderer jeg det til at begrepet i denne sammenhengen *er* relevant, fordi det da kan henvises til riktig sang. Det kan godt tenkes at ordet «негр» er mindre negativt ladet i russisk kultur enn i norsk, og at bruken av det vil komme til å støte noen norske lesere. Uansett vil kanskje leseren reflektere over hvilken betydning begrepet har i kildekulturen. Dette kan sies å være et valg mer på den etisk fremmedgjørende siden av skalaen.

Litt videre i novellen (s. 3) er hovedpersonen på kafé og beskriver hva som serveres der. I kildeteksten (2014, s. 70) er det snakk om *клюквенная коврижка*. I Berkovs ordliste under ordet *коврижка* står det «honningkake», og det samme forslaget kommer opp i andre ordlister på nett. Et Google-søk viser at dette ikke ser ut til å være noen vanlig kake i USA, det kommer svært få treff på nettopp honningkake med tranebær, men ved et bildesøk på *клюквенная коврижка* får man opp et bilde av noe som ser mer ut som scones. Ettersom tranebær-scones gir atskillig flere treff på Google og også selges her i Norge, ser det ut til at Tolstaja kan ha russifisert dette amerikanske bakverket, hjemliggjort det for sine russiske lesere. Derfor tillot jeg meg også å gjøre det om til noe som er mer gjenkjennelig for en norsk leser, ettersom vi tross alt befinner oss i USA i denne novellen og vil gi leseren en følelse av det.

Videre er det snakk om to forskjellige hodeplagg, kalt *ушанка* og *тюбетейка* i kildeteksten (2014, s. 72). I det første tilfellet har jeg valgt å kalle det for en pelslue, slik at man umiddelbart vet hva det er snakk om. I tilfellet *тюбетейка* er det ikke noe norsk navn man kan sette inn som fremkaller riktig bilde, og derfor har jeg latt det stå som det er, men satt inn en fotnote (s.5).

Lenger ned på samme side finner vi et parti hvor hovedpersonen prøver å lære Eric om kulturelle russiske fenomener. Først sier hun i kildeteksten: *я запрещаю Эрику называть этот платок «бабууушка» – с ударением на «у»*

I min oversettelse (s. 5) har jeg skrevet:

Jeg forbyr Eric å kalle sjalet «babuuusjka» med det feilaktige trykket på u'en.

For en norsk leser vil det ikke være selvsagt at trykket ikke skal være på u'en, og dermed har jeg valgt å eksplisittere dette.

Videre følger et parti om mat (2014, s. 72)

Я уже отучила его говорить «боршит», я уже объяснила ему, что в русском языке, в отличие от идиша, нет слов «блинцес» для блинов или «щав» для зеленых щей.

Som i oversettelsen (s. 5) blir til:

Jeg har allerede vennet ham til å si borsjtsj og ikke borsjt. Jeg har forklart ham at på russisk, til forskjell fra på jiddisk, heter ikke pannekaker «blintses», men «blinis», og grønn kålsuppe heter ikke «sjtsjav», men «sjtsji».

Her har jeg valgt å inkludere transkribering av de russiske navnene, men jeg har også eksplisittert at ordene «blintses» og «blinis» betyr pannekaker og at «sjtsjav» og «sjtsji» er hhv. jiddisk og russisk for kålsuppe, selv om ordene «blinis» og «sjtsji» nok er kjent for noen lesere. Dette fordi jeg oppfattet setningene som noe tunge uten.

På side 8 av oppgaven har jeg valgt å oversette det som i kildeteksten (2014, s. 75) omtales som en «кукиш» med uttrykket «mano fico». Dette symbolet er ikke utbredt i Norge, og jeg fant heller ingen treff på Wikipedia eller andre oppslagsverk på norsk. Derimot fant jeg et treff på svensk Wikipedia med artikkeltittelen «fica». «Fica» blir forvirrende dersom man forsøker å google begrepet, fordi man da får en rekke andre, urelaterte treff og ikke noe entydig svar på hva det dreier seg om. Derfor valgte jeg den gamle latinske betegnelsen «mano fico», som gir et tydeligere treff på Google, både i form av bilder og artikler med

forklaringer på hva symbolet står for. Å sette dette navnet i kursiv syntes på sin plass for å utheve at dette er noe nytt og fremmed for mange norske lesere, selv om Berman muligens ville karakterisert dette som eksotisering av språket.

I gullsmedforretningen hovedpersonen går til for å få festet amuletten til et sølvkjede, tiltaler ekspeditrisen henne med «БЫ» (2014, s.75). Ettersom denne tiltaleformen ikke eksisterer på engelsk, er det mulig forfatteren har skrevet teksten slik for at russiske lesere ikke skal henge seg opp i det. På russisk ville det være naturlig at en butikkansatt benyttet høflig tiltaleform til sine kunder. Ettersom man i moderne engelsk ikke har et skille som tilsvarer du/De og norske lesere er klar over dette, har jeg valgt å oversette «БЫ» med «du» (s.8).

På side 12 av denne oppgaven forekommer et sitat som markeres med anførselstegn: «uten drømmer, uten minner, uten hørsel». Her har jeg valgt å sette inn en fotnote. Dette sitatet er også angitt med anførselstegn i kildeteksten. Det kunne kanskje være fristende å rett og slett fjerne anførselstegnene og la teksten stå som den er uten å forklare at det er et sitat. Setningen fungerer uten anførselstegnene også. Likevel har jeg ønsket å bevare intertekstualiteten i teksten så godt det lar seg gjøre og har derfor satt inn hvor sitatet er hentet fra. Noe særlig mer enn dette kan jeg dog ikke gjøre for norske lesere. Så vidt jeg greier å se, er ikke diktet oversatt eller gjendiktet til engelsk eller norsk. Derimot blir leseren klar over at intertekstualitet er tatt i bruk som et virkemiddel.

Som vi har sett, inneholder altså kildeteksten flere referanser til russisk kultur. I målteksten er disse referansene behandlet med ulik grad av hjemliggjøring og fremmedgjøring. Min intensjon har vært å bevare referansene så godt det lar seg gjøre, men samtidig forsøke å sørge for at norske lesere av teksten har mulighet til å forstå hva det dreier seg om.

I noen tilfeller, som med scones og du/De, har jeg valgt å til en viss grad hjemliggjøre eller iallfall flytte språket nærmere det en norsk leser vil være vant til. Novellen finner sted i USA, og Tolstaja har trolig «russifisert» disse tingene for å flytte dem nærmere noe en russisk leser er vant til. I denne ånden har jeg da valgt å «av-russifisere» og endre til ting som vil være normalt i amerikansk kultur som mange i Norge er bedre kjent med.

Selv om tanken har vært å bevare fremmede referanser og realia i den grad det er mulig, lever nok ikke disse valgene opp til idealet vi ser hos Berman og Venuti. Likevel kan valget av tekst å oversette i seg selv sies å være fremmedgjørende. Det er ingen tvil om hvilken

kildekultur det er snakk om, og det er også sannsynlig at lesere som ikke kjenner russisk kultur og litteratur godt vil bli presentert for referanser de ikke er kjent med fra før. På denne måten bidrar målteksten til et av målene hos Berman og Venuti, nemlig å utvide leserens horisont.

I neste del ser vi nærmere på språklige særtrekk i teksten samt tegnsetting og syntaks.

3.2 Språklige trekk i teksten

I denne delen av oppgaven ser vi nærmere på noen av de språklige trekkene i teksten. Dette innebærer blant annet noen valg som ikke passet inn i forrige del av diskusjonen, spesielle formuleringsmåter, samt tegnsetting og syntaks.

Ettersom et av målene med oversettelsen har vært å respektere Tolstajas stil og det jeg tolker til å være hennes intensjon i størst mulig grad, har jeg forsøkt å bevare elementer av teksten som jeg mener er bevisste valg fra Tolstajas side. Likevel har noe også måttet vike.

3.2.1 Ulike språklige elementer

Første eksempel er tatt med i denne delen av oppgaven og ikke i første del fordi det ikke er noe som er spesielt for russisk kultur.

I kildeteksten står det (2014, s.67):

Но играть на рояле он не умеет, все, что он может извлечь из инструмента, – какой-то американский аналог собачьего вальса.

Og i min oversettelse (s. 1):

Men spille flygel kan han ikke, alt han får ut av instrumentet er en eller annen amerikansk versjon av Hestetramperen.

Det som på russisk kalles Hundevalsen, er et stykke som noen steder på nett (blant annet norsk Wikipedia) kalles Loppevalsen. Ingen av kildene jeg fant anså jeg som helt pålitelige. Jeg forsøkte også å spørre andre jeg kjenner som har spilt piano, det var kun én som dro kjensel på dette navnet. Siden jeg vurderer det viktigste i dette tilfellet å være at det er en tittel det går an å dra kjensel på som en nybegynnermelodi, falt valget i stedet på Hestetramperen, som flere hadde hørt om og hvor jeg også fikk noen treff fra notebøker på nett. Navnet Hestetramperen gir også visse assosiasjoner hos en som ikke kjenner stykket, det klinger slik jeg oppfatter det ikke spesielt elegant. I tillegg forteller jo Tolstaja at det ikke faktisk *er* denne Hundevalsen han spiller, men en amerikansk versjon, dvs. et annet stykke med lignende egenskaper.

I kildeteksten (2014, s. 65) står det: «*Ha часах – декабрь;*»

I min oversettelse har jeg valgt å bevare dette og skrive: «*Klokken viser desember;*» Dette er ikke et vanlig uttrykk, verken på norsk eller russisk. På norsk ville man nok snarere sagt «kalenderen viser desember». Jeg tolker det dithen at denne måten å ordlegge seg på er bevisst fra forfatterens side, muligens som et lite, humoristisk stikk til 90-tallet hvor det var på mote med digitale klokker og klokker med ulike ekstrafunksjoner. Dermed blir det viktig å bevare dette også i målteksten, selv om det da utgjør en viss motstand i teksten for den som skal lese det.

3.2.2 Tegnsetting og bruk av kolon

Strategien på dette området har vært å respektere norske regler for tegnsetting, men samtidig å forsøke å flette inn noen russiske trekk for å bevare elementer fra Tolstajas stil. Jeg vurderer det som viktig å unngå at teksten skal bli *for* tung å lese. Samtidig forekommer det mye kolon, semikolon og tankestreker i teksten, og derfor har jeg valgt å se nærmere på disse. Dette er naturligvis ikke de eneste endringene jeg har foretatt med tanke på syntaks og tegnsetting, men disse tegnene er noe som gikk igjen i arbeidet med oversettelsen og som det måtte foretas ulike vurderinger på.

Ifølge Språkrådet (Kolon, 2015) brukes kolon til et ordrett sitat, en replikk eller en direkte formulert tanke. Det kan også brukes til oppramsinger, spesifiseringer og forklaringer. Terje Mathiassen (2009, s.594) sier at reglene for kolon i russisk ikke skiller seg nevneverdig fra reglene vi har i norsk, men etter egen erfaring fra arbeidet med denne og andre russiske tekster, mener jeg å ha observert at kolon er hyppigere i bruk i russiske tekster enn i norske. Derfor er bruk av kolon noe jeg ønsker å kommentere.

Under følger noen eksempler på hvilken tilnærming som er brukt på kolon i arbeidet med oversettelsen.

I denne passasjen fra kildeteksten (2014, s.68) forekommer det tre kolon:

Он устроил небольшую вечеринку для избранных преподавателей нашей кафедры: еда встоячку, вино из пластмассовых стаканчиков, курить только в саду, в осеннем саду; прикройте за собой не только дверь с москитной сеткой, но и стеклянную: тянет дымом, фу, фу. Закуски, намазки: макайте стебли сельдерея в этот хумус, морковные палочки – в гуакамоле.

I min oversettelse (s.2) står det slik:

Han arrangerte en liten fest for noen utvalgte lærere fra instituttet vårt. Maten ble inntatt stående, vin drukket fra plastglass, røyking var kun tillatt i hagen, i den høstlige hagen: «Lukk døren etter dere, ikke bare den med myggnetting, men glassdøren også. Det stinker røyk, huff og huff.»

Snacks og dipp ble servert: «Dypp selleristengene i hummusen, gulrotstengene i guacamolen.»

Første kolon er fjernet fra oversettelsen. Slik jeg ser det, har kolonet her en funksjon med å angi at her kommer det noe som er gitt beskjed om av vertskapet, regler man er blitt pålagt, eventuelt en oppramsing. I norsk vil det være vanlig å være tydeligere på hva som egentlig angis etter kolon. Jeg oppfatter det her som at det viktigste er å få frem den utrivelige stemningen i selskapet, og har derfor valgt å ta bort kolon på dette stedet.

I neste tilfelle har jeg erstattet et semikolon med et vanlig kolon, ettersom det markerer at her kommer det gjengivelse av tale. Denne delen: «*тянет дымом, фу, фу*» som kommer etter

kolon i originalteksten virker som å være ment som en utdyping, en forklaring på hvorfor de blir bedt om å lukke døren.

I siste setning oppfattet jeg det som for utydelig hva som skulle komme etter «snacks og dipp». Derfor har jeg valgt å gjøre det tydeligere ved å legge til «ble servert».

I kildeteksten finner vi følgende passasje (2014, s.69) :

я буду навещать друзей в Сан-Франциско, где цветет вечная весна и лиловый негр вам подает мантию, и мне, может быть, тоже подаст, если я вовремя его себе куплю: такое кашемировое, с шалевым воротником и поясом;

I min oversettelse (s.3) står det:

jeg skal besøke venner i San Fransisco, hvor det er evig vår og en lilla neger (ifølge sangen) rekker deg kåpen. Og til meg rekker han kanskje, hvis jeg får kjøpt meg det i tide, en i kasjmir med sjalskrage og belte;

Her har jeg også valgt å sløyfe kolon, fordi det virker unaturlig å ha det her på norsk i henhold til reglene for kolon som det henvises til i begynnelsen av dette avsnittet.

Her er et tredje eksempel på en passasje med opptil flere kolon (2014, s.70):

Вывернув ее и сложив вчетверо, я читаю раздел происшествий. Все как у людей: вот на шоссе столкнулись две легковые машины и фура, перевозившая сухой лед: четыре жертвы. Вот ограбили дом: хозяин отлучился ненадолго и не стал запирать деревянную дверь, понадеялся на стеклянную, – вот тебе и понадеялся, украли компьютер.

I min oversettelse har jeg skrevet (s.4):

Etter å ha brettet den utover og i fire leser jeg siste nytt. Det er ganske vanlige greier: på motorveien har to personbiler kollidert med en lastebil full av tørris. Fire omkomne. Det har vært innbrudd i et hus. En huseier var bortreist en liten stund og låste ikke tredøren, i stedet festet han sin lit til glassdøren. Det skulle han ikke ha gjort, for noen stjal datamaskinen hans.

Her er altså kun et kolon beholdt, for å vise at det som følger gjengir innholdet i lokalavisen. De to kolon-ene som er utelatt fra oversettelsen fyller så vidt jeg kan se ikke noen av funksjonene som er angitt i Språkrådets retningslinjer. Det kan late til at de er ment å skulle angi en ekstra presisering, at nå kommer vi til sakens kjerne. Så vidt jeg kan se er ikke dette vanlig i norsk.

I dette avsnittet har vi sett at min strategi når det gjelder kolon stort sett har vært å forsøke å beholde kolon der man *kan* ha det i henhold til norske rettskrivningsregler. Jeg har derimot droppet det de stedene hvor jeg ikke kan se at det tilsvarer noen norsk regel.

I neste avsnitt ser vi nærmere på semikolon.

3.2.3 Semikolon

Ifølge Språkrådet (Semikolon, 2015) brukes semikolon til å lage et lite opphold mellom helsetninger som hører nær sammen, for å understreke den nære sammenhengen mellom dem. Semikolon skal oppfattes som et sterkt komma. Videre står det at det aldri er obligatorisk å bruke semikolon. Mathiassen (2009, s.549) sier at reglene for semikolon er tilnærmet like på norsk og russisk.

Med disse retningslinjene i bakhodet har jeg forsøkt å beholde semikolon der det er mulig for å holde på forfatterens tegnsetting.

Her er et eksempel hvor jeg har fjernet semikolon (2014, s. 69)

Я уеду в Россию, я буду иногда приезжать в Нью-Йорк, прекрасный чугунный, клепаный, стрельчатый, ветренный муравейник, который никогда не спит; я буду навещать друзей в Сан-Франциско, где цветет вечная весна и лиловый негр вам подает манти, и мне, может быть, тоже подаст, если я вовремя его себе куплю: такое кашемировое, с шалевым воротником и поясом; я возьму напрокат широченный джип, я куплю себе сапоги из фигурной кожи, с загнутыми миносами, куплю женский вариант ковбойской шляпы, очки-консервы, запасусь водой и вяленой говядиной и рвану, с

сигаретой в зубах, через Калифорнию, Неваду и Аризону, через каменные пустыни, коричневые и розовые, синие и лиловые, с миражами, дрожащими над серебряными соляными безводными озерами

I min oversettelse står det (s.3):

Jeg kommer til å dra tilbake til Russland. Av og til vil jeg reise til New York, den naglede, vakre, ogivale, forblåste murtuen av smijern som aldri sover. Jeg skal besøke venner i San Fransisco, hvor det er evig vår og en lilla neger (ifølge sangen) rekker deg kåpen, og til meg rekker han kanskje, hvis jeg får kjøpt meg det i tide, en i kasjmir med sjalskrage og belte. Jeg skal leie meg en bred jeep, kjøpe meg støvler i preget skinn med bøyde tupper, jeg skal kjøpe den kvinnelige utgaven av en cowboyhatt, høyfjellsbriller, jeg skal skaffe meg et forråd av vann og tørket oksekjøtt. Med en sigarett mellom tennene skal jeg kjøre gjennom California, Nevada og Arizona, gjennom steinete ørkener, brune og rosa, mørkeblå og lilla, og luftspeilingene som skjelver over sølvfargede, salte, inntørkede innsjøer.

Her er semikolon benyttet i originalteksten for å binde sammen en lengre passasje. Man får en følelse av å være i en Roadmovie, og assosiasjonene går til bøker som Jack Kerouacs *On the road*, som nettopp har disse lange, beskrivende passasjene uten punktum. Jeg så det derimot slik at denne passasjen ble for tung i et stykke. Ettersom det er en ganske poetisk, drømmende passasje mente jeg det var ekstra viktig å la teksten flyte godt, og derfor har jeg satt inn noen punktum underveis.

Jeg har altså ønsket å bevare semikolon i den grad det lar seg gjøre, men likevel droppet det på steder hvor jeg mener teksten på norsk bør få noen naturlige stopp slik at det skal være mer behagelig å lese. I neste del ser vi nærmere på bruk av tankestrek i kildetekst og måltekst.

3.2.4 Tankestrek

I tillegg til å kunne brukes ved direkte tale og mellom tall, tid og rom bruker man ifølge Språkrådet (Tankestrek, 2015) tankestrek ved innskudd og tilføyelser.

Terje Mathiassen (2009, s. 593) sier at tankestrek har langt større utbredelse i russisk enn i norsk, og at det i enkelte tilfeller ikke er noe annet enn et substitutt for et komma, en parentes eller kolon.

Videre sier han at reglene for bruk av tankestrek i russisk er mindre faste enn for bruk av komma. Tankestrek angir en pause som er sterkere markert enn den et komma gir uttrykk for.

Ettersom russisk også benytter tankestrek til å gjengi direkte tale (mens vi i Norge bruker anførselstegn), samt i setninger med Ø-kopula hvor både subjekt og predikatsord er uttrykt ved substantiv (f.eks. На часах – декабрь;), vil det bli naturlig i utgangspunktet med færre tankestreker i den norske oversettelsen.

Jeg har også valgt å sløyfe det noen steder hvor det kanskje kunne vært satt inn. Dette er rett og slett en smakssak. Som Terje Mathiassen påpeker leses en tankestrek som en kraftigere pause enn et komma, og hos meg oppfattes dette som at setningen blir tyngre.

Under følger noen eksempler på steder hvor jeg har valgt å utelate tankestrek.

I kildeteksten står det (2014, s.70):

(а там – продвинутый бублик для интеллектуалов, обсыпанный тремя сортами зерен, – with everything, – клюквенная коврижка, кофе редких сортов, бесплатный свежий журнал “The New Yorker” для беглого просматривания, – Париж-Париж)

I min oversettelse har jeg skrevet (s.3):

(hvor vi får avansert bagel for intellektuelle, med tre sorter korn strødd over, with everything, scones med tranebær, sjeldne kaffeslag og en gratis, ny utgave av The New Yorker til raskt gjennomsyn - det kunne vært i Paris!)

Tankestreken er beholdt på slutten av setningen, men de to som opprinnelig står rundt ordene «with everything» er droppet for å unngå at setningen føles for tung.

Videre står det i kildeteksten (2014, s.77):

– да, я тут одна такая во всем вашем синем пряничном городе, мне тепло, у меня раскаленная кровь, у меня ладони и ступни как кипятки, я прожигаю в снегу полыньи, а вы как хотите, –

I min oversettelse (s.9) har jeg skrevet:

Ja, jeg er den eneste som er sånn i denne pepperkakebyen. Jeg er varm, jeg har glohett blod, håndflater og føtter som kokende vann, jeg brenner hull i snøen. Dere får gjøre som dere vil.

I den russiske kildeteksten er det tankestreker rundt hele denne passasjen, for å kunne innlemme den i en lengre passasje hvor hovedpersonen gjør seg klar til å møte Eric på kort varsel. Denne lengre passasjen har jeg brutt opp litt ved å fjerne disse tankestrekene, og også ved å erstatte noen kommaer med punktum.

Her er et eksempel til der jeg har valgt å fjerne tankestreker. I kildeteksten (2014, s.80) står det:

Внутреннее чувство – а может, амулет – подсказывает: не бери.

I min oversettelse (s.11) har jeg skrevet:

Magefølelsen, eller kanskje amuletten, hvisker: ikke kjøp den.

Kolon har jeg valgt å beholde ettersom det som kommer etter kan sies å være gjengivelse av tale. Da føles det tungt å skulle legge inn et ekstra stopp ved å sette inn to tankestreker. Derfor har jeg nøyd meg med komma her.

Som vi har sett i denne delen av oppgaven, har jeg vært spesielt bevisst på bruk av tegn hvor jeg oppfatter at tegnet forekommer oftere i den russiske målteksten enn det som er vanlig i en norsk tekst. Spesielt semikolon har jeg forsøkt å bevare, selv om dette er valgfritt i norsk tegnsetting. Jeg har ikke overført kolon og tankestrek i like stor grad, men har benyttet det der jeg mener det ikke bryter opp den naturlige rytmen i teksten for mye.

Del to av denne oppgaven har for det meste omhandlet det som Venuti beskriver som diskursnivået i en tekst. I bruken av semikolon har jeg antagelig beveget meg over i den mer fremmedgjørende delen av skalaen her, fordi teksten da gir noe mer motstand å lese. Samtidig har jeg droppet det noen steder, hvor jeg mente det ville gå for mye utover flyten i teksten.

Hva gjelder kolon og tankestrek har jeg nok holdt meg mer til norske regler og en mer hjemliggjørende tilnærming, men jeg har overført disse tegnene der jeg vurderer det til at det ikke blir unaturlig for en norsk leser, og unødvendig stopp i tekstens flyt.

3.3 Oppsummering og avsluttende refleksjoner

I mitt arbeid med *Røyk og skygge* har jeg møtt på utfordringer av ulik art. To hovedområder jeg har valgt å fokusere på i denne oppgaven har vært referanser til russisk kultur og realia samt setningsoppbygging, da spesielt med tanke på tegnsetting. Problemstillingene jeg har jobbet med er knyttet opp mot Berman og Venutis teorier om hjemliggjøring og fremmedgjøring. Venutis skala, hvor han deler en tekst inn i etisk og diskursivt nivå, har fungert som en målestokk for valgene som er foretatt underveis for å reflektere over hvilken grad av tilrettelegging jeg skaper for norske lesere av teksten. I arbeidet med referanser til russisk kultur har jeg forsøkt å bevare disse der det er mulig, men samtidig å forklare ting jeg mener vil være ukjent for en norsk leser. På språksiden har jeg forsøkt å respektere norske regler for tegnsetting, men også overføre elementer som kanskje er vanligere i russisk der dette ikke føles for unaturlig. Målet har hele tiden vært at teksten skal være relativt lettfattelig, men kanskje også at den skal utfordre og utvide leserens horisont en anelse, noe som gjenspeiles av novellen jeg har valgt å oversette.

Litteraturliste

Berman, A. (1985) Translation and the trials of the foreign. I: Venuti, L. red. (2004) *The translation studies reader*. London/New York: Routledge, s. 276-289

Goscilo, H. (1996) *The Explosive World of Tatyana N. Tolstaya's Fiction*. London/New York: Routledge

Kerouac, J. (2000) *On the road*. 7. utg. London: Penguin Modern Classics

Munday, J. (2001) *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London/New York: Routledge

Tolstaja, T. (2014) *Легкие Мудры*. Ebok-versjon. Moskva: Издательство АСТ

Venuti, L. (1995) *The translator's invisibility*. London/New York: Routledge

Ordbøker og grammatikkbøker:

Berkov, V. (2010) *Stor russisk-norsk ordbok*. 10. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget

Mathiassen, T. (2009) *Russisk grammatikk*. 6. utg. Oslo: Universitetsforlaget

Internettbaserte kilder:

Belkinprisen: <http://belkin-premium.ru/premium.html>

Diverse ordlister for språkene norsk, engelsk og russisk: <https://www.ordnett.no/>

Lunde, I. (26. juli 2016) Tatjana Tolstaja, i: *Store norske leksikon* [Internett]. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Tatjana_Tolstaja [lest 27.mai 2018]

Kolon (5. mars 2015), i: *Språkrådet* [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriveregler/tegn/colon/> [lest 03.mai 2018]

Krandievskaja, N. (u.å) *Бессонница* [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://krandievskaya.narod.ru/Krandievskaya.htm> [lest 15. februar 2018]

Neger (u.å), i *Språkrådet* [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.sprakradet.no/svardatabase/sporsmal-og-svar/neger/> [lest 03.mai 2018]

Russiske Booker-prisen, den: <http://www.russianbooker.org/>

Semikolon (5. mars 2015), i: *Språkrådet* [Internett]. Tilgjengelig fra:

<http://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriveregler/tegn/Semikolon/> [lest 03.mai 2018]

Tankestrek (5.mars 2015), i: *Språkrådet* [Internett]. Tilgjengelig fra:

<http://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriveregler/tegn/Tankestrek/> [lest 03.mai 2018]

Tolstoj, Aleksej K. (1859) *Иоанн Дамаскин* [Internett]. Tilgjengelig fra:

http://az.lib.ru/t/tolstoj_a_k/text_0120.shtml [lest 10. mars]

Vedlegg: Kildetekst

Tolstaja, T. (2014) *Дым и тень. I: Легкие Миры*. Ebok-versjon. Moskva: Издательство АСТ, s. 66-84.

Дым и тень

(s. 66)

Четыре часа дня, декабрь, темнеет; я сижу в студенческом кафетерии американского кампуса.

Помещение огромное, потолок теряется в полутьме и сигаретном дыме где-то на уровне третьего этажа. Это середина девяностых, и у нас еще не отняли право курить в помещениях, но скоро отнимут. В коридорах, на факультетах, конечно, уже запретили. В профессорской столовой стерильно. А здесь, в дешевом студенческом кафетерии, пока можно. Так что все профессора, еще не охваченные движением за здоровый образ жизни, едят, курят и назначают консультации своим студентам тут.

«Жизнь есть дым и тень», как гласит надпись на воротах не хочу говорить где. Дым и тень.

Кормят, конечно, кошмарно. Тут популярны толстенькие макаронки, называвшиеся на моей далекой заснеженной

(s. 67)

родине рожками; они залиты желтым соусом, это не яйцо, а страшно подумать что.

Тут подают бледное мясо индейки, взятое из ка-ких-то далеких от ее сердцевины частей: поковыряв вилкой, найдешь трахею – трубочка такая; найдешь оконечности вроде коленей, кожу с волосами – надеюсь, это всего лишь гребень, который у индейки не на голове, а свисает с носа на шею, Господи, как Ты почему-то пожелал в пятый день творения, и я не судья Тебе. Тут на полном серьезе едят кукурузное шоре из консервной банки. Пьют кофе – негорячую коричневую воду. Если налить в него соевый заменитель сливок, то и ничего, то и пить можно. Я уже привыкла.

За дальним столиком, в нескольких метрах от меня, сидит Эрик. Он американец. У меня с ним роман.

Ничего особо хорошего я об Эрике сказать не могу: он совсем не красавец, все его достоинства – зубы и рост; еще мне нравятся его очки в невидимой оправе и пальцы, длинные, как у воображаемого пианиста. Но играть на рояле он не умеет, все, что он может извлечь из инструмента, – какой-то американский аналог собачьего вальса.

Умен ли он, я тоже сказать не могу. У меня недостаточно данных, чтобы судить об этом. Как узнаешь, умен ли иностранец, если он не знает ни слова по-русски, а из нашей литературы опознаёт только словосочетание «Дядя Ваня»? Но ведь и я ни бельмеса не понимаю в том, чем занимается Эрик: он антрополог; он специалист по народу *пуео*, национальному меньшинству Вьетнама, их там всего три тысячи человек. *Пуео* – часть большого народа *и*; ну как большого? – восемь миллионов, и те проживают в основном в Китае. На фоне китайского населения, конечно, – жалкая кучка. Народ *и* разговаривает на многих языках, в том числе на языках *носу*, *насу*, *нису* и *нусу*. А чтобы не скучно было. Но Эрик занимается не языками,

(s. 68)

а бытом этого крошечного далекого народа, да еще и меньшей его части; он ездил в те края и привез оттуда национальные костюмы, головной убор, похожий на окно купе с задернутыми занавесками, деревянные миски и экзотическую крупу – гречку.

Он устроил небольшую вечеринку для избранных преподавателей нашей кафедры: еда встоячку, вино из пластмассовых стаканчиков, курить только в саду, в осеннем саду; прикройте за собой не только дверь с москитной сеткой, но и стеклянную: тянет дымом, фу, фу. Закуски, намазки: макайте стебли сельдерея в этот хумус, морковные палочки – в гуакамоле. Потом жена Эрика торжественно, но с притворной скромностью внесла блюдо с дымящейся гречкой; гости – кто посмелей – потянулись к каше с пластмассовыми вилками. Раздались крики мультикультурализма и притворного восторга. Я тоже попробовала: они забыли посолить кашу. Есть это было нельзя.

Пришлось объяснить про гречку кое-что, ус-кользнувшее от внимания Эрика и коллег; пришлось сбить накал экзотики до вульгарного бакалейного факта: редкая розовая крупа продается в любом американском супермаркете под названием *Wolff's Kasha*, да, дорого, да, безобразие; а также на Брайтоне и в других русских магазинах, – польский импорт. Ужасный вкус, ужасные сорта, непрожаренная, при варке вспухает в размазню, – но вот она тут, и во Вьетнам ехать не надо. Можно прокалить на сковородке, можно томить в горшке в печи – если бы у вас были горшки и печи, но их у вас нет; кашу маслом не испортишь; гречневая каша сама себя хвалит; а если с грибами! а если с луком! Короче, дайте-ка я покажу! Я отняла у жены кашу и

пережарила ее на скорую руку как надо. Жена возненавидела меня. А Эрик полюбил. Или что-то в этом роде. Трудно сказать. У меня при виде

(s. 69)

Эрика – сердцебиение. А что у него – не знаю.

Наш роман протекает сложно, и лучше бы его не было. На часах – декабрь; когда он закончится, я уеду и больше сюда не вернусь. Я уеду в Россию, я буду иногда приезжать в Нью-Йорк, прекрасный чугунный, клепаный, стрельчатый, ветренный муравейник, который никогда не спит; я буду навещать друзей в Сан-Франциско, где цветет вечная весна и лиловый негр вам подает мантию, и мне, может быть, тоже подаст, если я вовремя его себе куплю: такое кашемировое, с шалевым воротником и поясом; я возьму напрокат широченный джип, я куплю себе сапоги из фигурной кожи, с загнутыми носами, куплю женский вариант ковбойской шляпы, очки-консервы, запасусь водой и вяленой говядиной и рвану, с сигаретой в зубах, через Калифорнию, Неваду и Аризону, через каменные пустыни, коричневые и розовые, синие и лиловые, с миражами, дрожащими над серебряными соляными безводными озерами. Куда? не знаю. Зачем? а низачем, а просто так: ничего нет на свете лучше пустыни. Чистый, сухой ветер в открытое окно, запах камня, запах пустоты, одиночества, свободы, – правильный запах.

Но сюда, в этот маленький пряничный резной городок, занесенный чистейшими снегами, я не вернусь никогда. Тогда зачем мне эта любовь? Говорю же: лучше бы ее не было. Или мне так кажется.

На языке *и* снег называется *во*.

Каждый день я повторяю себе, что Эрик плохо образован, недоразвит и вообще, кажется, не умен. А если умен, то мне этого ниоткуда не видно. И некрасив. Подумаешь, зубы. И мне не о чем с ним говорить. Ну не о народе же *пунео*? Но каждый раз, что мы встречаемся – в студенческом

(s. 70)

дымном кафетерии, или в шикарной маленькой бубличной (а там – продвинутый бублик для интеллектуалов, обсыпанный тремя сортами зерен, – *with everything*, – клюквенная коврижка, кофе редких сортов, бесплатный свежий журнал “*The New Yorker*” для беглого просматривания, – Париж-Париж), или почти случайно – на почте; или совсем невзначай – на безбрежной кампусной парковке, – каждый раз он мне что-нибудь втирает про своих пупейцев, и каждый раз, к своему ужасу, я слушаю это бормотание как пение архангелов. И с каждым днем я влипаю в эту любовь, как в клей.

На языке *и* гречка будет *нге*. Или так мне слышится. *Нге*.

Я – стойкий оловянный солдатик, мне всё нипочем, мне и любовь нипочем, но боже ты мой, когда я вижу этого долговязого очкарика, когда я смотрю, как он выбирается из машины, словно карамора, когда я внезапно узнаю его, такого нелепого, в длинном пальто, возникающего в хлопьях метели, отворачивающего лицо от ветра, заслоняющего глаза от пурги, – все мои внутренние башни, бастионы и заграждения тают, рушатся, осыпаются как в плохом, медленном мультфильме. Скажи мне, Господи: почему именно этот? Мало ли их, нелепых и невнятных очкариков? Почему этот? Я не понимаю тебя, Господи. Открой мне свои планы!..

Когда у меня смутно на душе, я не хожу в студенческий кафетерий обедать ужасными индюшачьими трупиками; я еду в продвинутую бубличную, покупаю себе самую большую чашку настоящего кофе, коврижку с клюквой и сажусь к окну, прихватив местную газету. Вывернув ее и сложив вчетверо, я читаю раздел происшествий. Все как у людей: вот на шоссе столкнулись две легковые машины

(s. 71)

и фура, перевозившая сухой лед: четыре жертвы. Вот ограбили дом: хозяин отлучился ненадолго и не стал запирать деревянную дверь, понадеялся на стеклянную, – вот тебе и понадеялся, украли компьютер. Вот двое провалились на озере в полынью и не сумели выбраться. Вот опять на кампусе задержали бродягу Х. Альвареса, которому ведь запрещено бродить без цели по кампусу, а он уже шестой раз нарушает. Его отвели в полицейский участок и в очередной раз сделали внушение, да что толку-то. Альваресу нравится кампус, просторный и красивый, с дорожками и деревьями, он и

зимой красивый, и летом. И студентки там ходят красивые, так что Альварес глазееет на студенток, и они жалуются в ректорат.

- Что ты от меня хочешь, Эрик?
- Расскажи мне что-нибудь удивительное про ваш алфавит. Про русский алфавит.
- В русском алфавите есть буква Ъ. Твердый знак.
- Как она звучит?
- Никак.
- Совсем?
- Совсем.
- Тогда зачем она?
- Это такой вид молчания, Эрик. В нашем алфавите есть знаки молчания.

Я, конечно, могу доходчиво объяснить ему, какой смысл в букве «Ъ» – и сегодняшний смысл, и исторический, но зачем? Он не собирается учить русский язык, да и не надо ему это делать, не в коня корм, да и вообще уже декабрь и я скоро уеду, не вернусь больше. Я смотрю на синий вечерний городок, весь в огнях, весь в бусах и мишуре, – ведь скоро Рождество, а они тут сильно загодя начинают продажу подарков, блессток, свечей и мерцания.

(s. 72)

Прямо со Дня Благодарения и начинают. Это северный городок, севернее некуда, дальше там уже закругляется земля, дальше только тупые селения с одичавшими поляками или совсем уже оторвавшимися от реальности канадскими украинцами, снега и скалы, и огромные, как стадионы, супермаркеты, торгующие одними консервами, потому что местное население свежей зелени исторически не ест; и снова скалы и снега.

Там – север, там – граница обитаемого мира, там царство тьмы, оттуда огромным куском приходит арктический воздух и стоит в темноте над нашими непокрытыми или, наоборот, укутанными головами, и звезды остро светят через ледяную линзу и колют глаза.

Американцы не носят шапок, ждут, когда уши отвалятся. Перчатки носят, шарфы носят, а шапки – нет. Им кажется, что это слабость – шапки носить. Разве что съездит какой-нибудь в Москву, купит на Манежной площади китайскую синтетическую ушанку с красной звездой – и вот уж он верит, что у всех русских при виде его теплеют сердца. Эрик не исключение: чтобы быть ближе к моему сердцу, моему не читаемому с помощью его культурных кодов сердцу, он пытался носить тюбетейку. Квадратную, островерхую, расшитую бисером и розовыми пайетками. Похож был на Максима Горького, уже тяжело больного. Я запретила ее.

Я-то заматываю голову теплым платком во избежание менингита, арахноидита и воспаления тройничного нерва; я запрещаю Эрику называть этот платок «бабууушка» – с ударением на «у». Я уже отучила его говорить «боршт», я уже объяснила ему, что в русском языке, в отличие от идиша, нет слов «блинцес» для блинов или «щав» для зеленых щей. Да и слова «бейгел» нет и быть не должно, а есть «бублик». Я знаю, что сею бесполезные знания. Я уеду, и он снова вернется к своим заблуждениям,

(s. 73)

к дурным лингвистическим и культурным привычкам. Будет класть в гречку кумин или бадьян, будет готовить салат, смешивая холодные макароны-бан-тики с красной икрой и заправляя его кунжутным маслом. Ведомый свободной фантазией, из мяса или грибов наворотит какую-нибудь жуткую, невообразимую ерунду.

Вот рис он, наверно, не испортит. Рис – уж это рис, базовая еда, простая вещь, и не надо ничего выдумывать. Хотя что-то пусть будет простым и ясным. И добавлять в него ничего не надо. Пусть, как был он тысячи лет белым и неизменным, таким будет и дальше.

– Эрик, а как пупейцы называют рис?

– Цца.

Городок, куда я никогда не вернусь, маленький, все друг у друга на виду. Даже если ты не знаешь людей, они знают тебя. Большинство – студенты, конечно же, они знают преподавателей в лицо. Мне и Эрику практически негде встречаться. Нам удастся повидаться в кофейнях только в те часы, когда его жена Эмма сама преподает. Иногда и поговорить нельзя: слишком много вокруг знакомых. А я знаю, как они чутки

и зорки к чужим романам, я сама сплетничала с ними вон про того или вон про тех. Эрик боится Эмму. Он садится в дальний угол и смотрит мимо, в стену или в чашку. Я отвечаю тем же. У меня сердцебиение. А у него – не знаю.

Эмма – красивая нервная женщина с длинными волосами и тревожными, оттянутыми к вискам глазами. Она преподает что-то художественное и сама умеет делать руками все, что можно себе вообразить: составляет сложные лоскутные покрывала-килты, синие, с сумасшедшими звездами нездешних небес; плетет бисерные шали, вяжет толстые белые шубы со вздутиями, как бы с метельными холмами, варит домашнее лимонное и ванильное мыло,

(s. 74)

и все такое прочее, вызывая острую зависть у женщин и страх и недоумение у мужчин. Она покупает по каким-то особым дизайнерским каталогам телячьи шкуры изумрудного цвета или цвета древесной коры и делает из них шкатулки с серебряными вставками, и я одну такую купила в местном магазине, не зная еще, что это сделала Эмма.

Она настоящая женщина, не мне чета, она богиня очага и покровительница ремесел, и еще она волонтерствует в студенческом театре, разрисовывая декорации для спектаклей, которые ставят ее ученики. Она догадывается, что, пока она их разрисовывает, Эрик не сидит в своем кабинете, а кружит по нашему городку, чтобы столкнуться со мной то в одном, то в другом месте – случайно, ненароком, непреднамеренно. Эмма – ведьма и желает мне зла. Ну, или мне так кажется.

Оттого, что говорить почти никогда нельзя, у меня и у Эрика выработалось умение передавать друг другу мысли на расстоянии. Это не очень сложно, но, конечно, получается много ошибок, да и словарь небогат и сводится только к главному: «Потом». «Да». «Не сейчас». «И я». «Нет». «Я сяду в машину и поеду, следуй за мной».

Мы пытались встретиться в другом маленьком городке, в пятнадцати милях от нашего, мы присмотрели тихий отель на самом краю человеческого жилья, в сугробах, но в последний момент, почти на пороге, бежали оттуда в страхе: через освещенное окно и кружевную занавесочку на нем мы увидели двух профессоров нашего колледжа, двух замужних дам, – и кто бы мог заподозрить? – целовавшихся и обжимавшихся,

вполне недвусмысленно, над чашкой кофе в уютном баре под гирляндой рождественских, преждевременно вывешенных огоньков.

Можно было бы, конечно, развязно ввалиться с мороза внутрь и разрешить всеобщую неловкость joviallyм хохотом: ах, и вы тоже? ха-ха-ха! – но Эрик пуглив и деликатен; я-то нет, но ему тут жить, а я уеду и не вернусь сюда больше никогда.

К себе я его провести не могла: я жила в кампусной гостинице для бездомной профессуры, дешевой, но роскошной и таинственной, вроде дома с привидениями: какая-то меценатка тридцатых отдала колледжу ставший ей почему-то ненужным дом. Вокруг здания лежали самые пухлые в мире сугробы, в комнатах было так жарко натоплено, что все держали свои окна нараспашку в любую погоду, а кровати были такими узкими, что вы с них непременно сваливались, даже если спали там на спине и навтыжку, как солдат в строю, а никак иначе там спать не было никакой божеской возможности. Еще там были гаденькие низкие кресла с ножками как у таксы. А курить было запрещено, но, конечно же, все курили, свесившись из окна по пояс. Совсем неподходящее было место для тайных свиданий.

Теоретически можно было бы рискнуть встретиться прямо у Эрика в доме, в часы, когда Эмма ведет свои семинары или расписывает декорации, но я знала, что это плохо кончится, и не решалась: бывали в моей жизни перепуги до смерти или до хохота, когда приходилось срочно прятаться в стенном шкафу или под кроватью; Эмма тоже могла читать мысли на расстоянии, я догадывалась об этом по ее глазам; она настигла бы нас, она побежала бы, бросив студентов, по снегу, по вершинам деревьев, через синюю ночь.

Вообще у Эммы был третий глаз, я это ясно видела при боковом освещении: он пульсировал под тонкой кожей, и, когда она поворачивала свою тревожную голову, он улавливал, как радар, исходявшие от меня мысли. Раз в неделю Эрик и Эмма устраивали небольшие вечеринки

(s. 75)

для коллег, так у них было заведено, менять они этого не стали; приходила по умолчанию и я. Не прийти было бы все равно что разоблачить себя. На этих вечеринках Эмма читала мои мысли, смотрела мне в лицо третьим глазом – еще подкожным, еще не вылупившимся – и ненавидела.

Чтобы она меня не сглазила, я купила в местной антикварной лавочке амулет; в нашем городке было много антикварных лавочек со всякой приятной дребеденью: от старых автомобильных номеров до пустых стеклянных флакончиков из-под духов. Жестяные лейки, фарфоровые котятки, блюда, тазы, комоды, умершие корсеты на женщин с маленькой грудью и непостижимо тонкой талией, слежавшиеся кружевные зонтики от солнца, давно закатившегося и отгоревшего. Потертая эмалевая бижутерия, старые журналы, фигурные формочки для льда.

Амулет мне сразу же бросился в глаза, он лежал среди серебряных коробочек и лорнетов. Это был маленький кукиш, настоящий оберег, непонятно, как он сюда попал и как его до сих пор не купили, мощнейшая вещь. Хозяин лавки как-то проморгал его смысл и ценность, так что даже и обошелся он мне не так чтобы дорого. В ювелирном магазине мне припаяли к кукишу петельку, и я купила к нему серебряную цепочку.

– А вы не хотите сделать на нем какую-нибудь гравировку? – спросила меня продавщица ювелирного. – На таких вещичках иногда пишут имя. Или слово. Как заклятие, знаете.

Я посмотрела в окно, на снега и сугробы. Белые, бесконечные. Я уеду – они останутся. Растают, растекутся водой – и выпадут снегом снова.

– Хорошо, напишите *во. Vo*.

– *Good choice!* – воскликнула продавщица, ничего не поняв. Хорошая, профессиональная реакция.

Я стала носить кукиш под одеждой. Не снимала

(s. 76)

и на ночь. Эмма металась, но ничего сделать не могла.

Странная вещь любовь, у нее тысяча лиц. Можно любить что угодно и кого угодно; однажды я любила браслет в витрине магазина, слишком дорогой, чтобы я могла его себе позволить: в конце концов, у меня была семья, дети, я тяжело работала, сжигая свой мозг, чтобы заработать на квартиру, на университетское образование для детей, мне нужно было отложить на болезни, на старость, на больницу для мамы, на внезапный несчастный случай. Мне нельзя было покупать браслет, я его и не купила, но я любила его, я думала о нем, засыпая; я тосковала о нем и плакала.

Потом прошло. Он разжал свои клещи, сжимавшие мне сердце, он смиловился и отпустил. Какая разница, кто он был? Он мог быть человеком, зверем, вещью, облаком в небе, книгой, строчкой чужих стихов, южным ветром, рвущим степную траву, эпизодом из моего сна, улицей чужого города, заворачивающей за угол в медовом свете заходящего солнца, улыбкой прохожего, парусом на синей волне, весенним вечером, грушевым деревом, обрывком мелодии из чужого, случайного окна.

Я вот никогда не любила водопады, или туфли на каблуках, или женщину, или танец, или надписи, или часы, или монеты, но я знаю, что есть те, кто это любит и оглушен этой любовью, и я понимаю их. Может быть, я еще полюблю что-то из этого, – как знать, ведь это случается внезапно, без предупреждения, и накрывает тебя сразу и с головой.

Вот и Эрик был таким предметом моей неотвязной и необъяснимой любви. Надо было как-то избавиться от нее. Как-то преодолеть.

Я сижу в кофейне, которая Париж-Париж, за окном синий вечер, театральный снег. «Едем по 50-й дороге, следуй

(s. 77)

за мной, потом поворачивай на развилке», – передает мне мысленно Эрик. Вот я бросила журнал, украла пачку бумажных салфеток со столика, завернула остатки клюквенной коврижки в украденные салфетки, оставила чашку с блюдцем на мусорный столик, замоталась в платок, – да, я тут одна такая во всем вашем синем пряничном городе, мне тепло, у меня раскаленная кровь, у меня ладони и ступни как кипятки, я прожигаю в снегу полыньи, а вы как хотите, – и вышла на нарядную улицу, под раскачивающиеся и мигающие гирлянды огней. Вот я поехала по 50-й дороге, и повернула на развилке, и встала на обочине. Мимо свистят, просвистывают автомобили, спеша домой. Или прочь от дома. Кто ж скажет.

Эрик притормозил свою машину, пересел ко мне.

– Я понял, нам надо поехать на *Lake George*.

– И что там?

– Там мотель. Там красиво. На выходные можно поехать. Она уедет в Бостон к матери.

- А там что?
- Ну... у ее матери какая-то годовщина чего-то. Она не может пропустить.
- А ты почему не едешь?
- У меня срочная работа и приступ холецистита.
- Я бы не поверила.
- Так и она не поверит. Это предлог.

Я смотрю в его правдивые серые печальные глаза.

– В нашей культуре, – говорит он, – главное – правдоподобное объяснение. *Plausible explanation*.

- В вашей культуре!..
- Да.
- То есть у вас любое вранье сойдет. Даже вопиющее.
- Да. Главное – *plausible explanation*.
- Мы тоже, знаешь, врем будь здоров. Вряд ли вы тут мировые лидеры.

(s. 78)

- Мы уважаем чужую личность, поэтому стараемся врать правдоподобно.
- Окей. Как хорошо, что я скоро отсюда уеду и никогда не вернусь.
- Ты не можешь уехать!
- Еще как могу.
- Давай я ее убью?
- Не надо, чем она виновата?
- Нет, я ее убью. Мне так будет проще.
- А мне нет.

Мы оба сидим надувшись. Потом Эрик спрашивает:

- А ты знала, что гречка в родстве с ревенем и щавелем?
- Не знала. Ошеломительное известие.
- Бывает гречка горькая и гречка сладкая.
- А еще польская, особый сорт: «несъедобная».
- Ты уедешь и разлюбишь меня.
- Да. Я уеду, разлюблю тебя и забуду.

Эрик обижается.

– Женщины так не должны говорить! Женщины говорят: я никогда, никогда не забуду тебя, никогда, никогда не разлюблю!

– Это женщины врут из уважения к человеческой личности. Конечно, забудут. Все забывается. В этом спасение.

– Как я хотел бы разбить твое сердце, – говорит Эрик мстительно.

– Разбиваются твердые предметы. А я – вода. Я утеку отсюда и проступлю в другом месте.

– Да! – говорит он с внезапным раздражением. – Женщины – вода! Поэтому они все время плачут!..

Мы долго молча сидим в машине, заметаемой сухой, мелкой, шуршащей метелью.

– Сыплется прямо как рис, – говорит Эрик. – Как *цца*.

Будто читает мои мысли. Очень трудно разлюбить Эрика.

(s. 79)

Надо взять себя в руки, надо, чтобы сердце стало как лед.

Но ведь тогда-то оно и разобьется.

Декабрь переваливает через середину, до Рождества – неделя. Главная улица нашего городка – *Main Street*, а как же – полыхает золотыми, зелеными, розовыми витринами, сияет электрическими растяжками от столба до столба. Огней столько, что снег, метущий через улицу, кажется цветным. Цветной искристый *во*, похожий на *цца*. Из каждой двери, до тошноты, лезет, пританцовывает мелодия «Джингл беллз», сверлит мозг, превращает его в дуршлаг; хочется подбежать к двадцать восьмому по счету магазину, размахнуться бейсбольной битой – она тяжелая – и ччахх! ччахх! ччахх! – надавать по толстому зеркальному стеклу. Но приходится, конечно, сдерживаться.

Я выбираю для самой себя подарки: расшитую скатерть, ароматические свечи, наволочки в полоску. Ненужные вещи, но это же не причина, чтобы их не покупать. Волхвы в свое время тоже принесли странный набор: золото, ладан и смирну, и неизвестно, что они при этом имели в виду, на что намекали, и куда потом делись эти дары, хотя уже позже были придуманы различные красивые объяснения: золото – на царствие, смирна – на гроб, ладан – чтобы воскурять, верить и молиться. А еще есть легенда, что золото украли два вора, а через тридцать три года именно эти самые воры

и были распяты ошую и одесную Спасителя, и Иисус пообещал уверовавшему в него, что тот нынче же будет в Раю. Раз уж мы, так сказать, знакомы с самых яслей. Вот, воистину, случай, когда человеку от Христа одна сплошная польза, от рождения Его и до смерти.

Еще мне нравится красивая сумка, мягкая, с серебряными вставками, но что-то меня в ней настораживает. А кто художник? А если Эмма? Продавщица не знает, а хозяйки

(s. 80)

магазина нет на месте. Внутреннее чувство – а может, амулет – подсказывает: не бери. Ничего не бери, и скатерть верни, и свечки положи на место. Тут все не твое, а Эммино. Все вообще. Спасибо, я передумала. Нет, и наволочки не нужны.

Эрик устраивает очередную вечеринку, последнюю, рождественскую. Он передал мне безмолвное приглашение – мы уже отточили технику передачи: «Приходи, сегодня я правильно приготовлю *нге*. Ты же хочешь *нге*?» Да Господь с тобой, Эрик, я хочу только одного: чтобы кто-нибудь стер тебя из моих глаз, из сердца, из памяти. Все забыть, освободиться, чтобы «без сновидения, без памяти, без слуха», чтобы только темное небо и метель, метель, метель, и ничего больше, как во второй день творения. Чтобы я могла очиститься от тебя и начать все сначала, мне же нужно сначала, а я же никогда сюда не вернусь.

Огни сияют, музыка липнет, вытекая отовсюду. Через пару дней родится младенец Христос. Значит ли это, что сейчас его нет с нами, как перед Пасхой? Значит ли это, что он оставил нас в самую темную, самую угрюмую, самую коммерческую, самую безнадежную неделю года? Значит ли это, что не к кому обратиться в сердце своем, некого спросить, как быть? Разбирайся сама? Тут неподалеку от городка есть русский монастырь. Конечно, монахи там – угрюмые буки, как и положено. Но, может, съездить к ним и посоветоваться? Вдруг среди них найдется человек со странным, зрячим сердцем? Спросить его: это что, грех, – убивать, затаптывать в себе любовь?

Но метель замела малые дороги, и до монастыря в такую погоду не добраться. Православной церкви в городке нет. К баптистам идти неохота – у них не храмы, а какие-то

(s. 81)

кружки самодеятельности при ЖЭКе, там приветствуется честность и ясноглазость, там к тебе выходит румяный дяденька в пиджаке и сияет навстречу: «Здравствуй, сестра! У Господа нашего Иисуса Христа есть великолепный план твоего спасения!..» А план будет заключаться в том, чтобы любить ближнего, то есть, например, с ходу сесть клеить коробочки вместе с юными недолеченными наркоманами из неполных семей... Ну и петь что-нибудь всем коллективом... И выслушивать сестру во Христе – тетку в вязаной кофте, в маниакальной стадии биполярного расстройства, с напором рассказывающую про то, как благодаря ее горячей вере в Спасителя у нее всегда удастся печенье на соде с шоколадными кусочками. Всегда.

А я вот не хочу любить ближнего. Я хочу его разлюбить.

У католиков в церкви куда лучше, таинственней, но сейчас не то время: слишком много там света, и радости, и праздника, и счастливого ожидания, а я не могу, я не хочу радости, мне бы посидеть где-нибудь одной в полутьме среди злых людей, чтобы оледенить сердце. Потому что жизнь есть дым и тень.

Я еду к шестипалым. Есть тут одна деревня, где почти все жители – шестипалые. Все они друг другу родственники, все из одной большой семьи. У кого-то из их прадедов случилось быть шестому пальцу, уродство передалось по наследству, и теперь они там всюду: на бензоколонке, и в банке, и в магазинах. В аптеке продавцами. В баре. В кафе. Злые и угрюмые.

Хорошо тут, правильно. Злобная официантка приносит кофе; она знает, что я смотрю на ее руку, и, наверно, превентивно плюнула мне в капучино: в капучино удобно плевать. Так, девушка! Понимаю тебя. У барной стойки злобный бармен протирает стаканы шестипалой рукой, а угрюмый парень, сидящий на высокой барной табуретке и что-то ему говорящий, мрачно курит, и странно, так странно смотреть, между какими пальцами зажата дымящаяся сигарета. А есть ли у этого лишнего пальца название? А вяжут ли здешние шестипалые бабушки специальные перчатки для своих шестипалых внучат?

Они бросают на меня плохие, неприязненные взгляды: они понимают, что я приехала нарочно поглазеть на них. Они привычно опознают любопытных гадин, здоровых, полноценных чужаков, которым от безделья, или от злорадства, или для поднятия собственного жизненного тонуса, для обострения чувств нужно постоять рядом с ними, с теми, для кого много – не значит хорошо.

В газированную воду тоже можно плюнуть с большим удовольствием. В какой-нибудь «Доктор Пеппер лайт» с вишневым привкусом и пониженным содержанием калорий. Я – вода. Плюньте в меня, некрасивые и несчастные люди: ведь я задумала убийство.

Ну-с, еще сутки до явления Младенца. Если не сейчас, то когда? Эрик прав, надо решиться и избавиться от нее. Она – ведьма, она сшила все одежды в этом городе, она прострочила все одеяла, чтобы я не могла укрыться под ними с Эриком, она связала все шарфы, все шерстяные платки, чтобы удушить меня, стачала все сапоги, чтобы стреножить мои ноги и не дать мне уйти, она испекла все бублики и коврижки, чтобы я поперхнулась их крошками. Она отравляет всю еду, это она настривает птичьи трахеи в белый соус, она варит хрящи и кожу, чтобы извести меня, превратить в индюшку с гребнем вместо носа. Это она собирает на болотах клюкву, пахнущую вороньими подмышками. Это она раскрашивает декорации, и когда раскрасит до конца – будет поздно.

Поэтому надо сейчас.

Я прихожу в дом к Эрику и Эмме: москитная дверь снята

(s. 82)

на зиму, деревянная распахнута, через стеклянную видно, как пламя гуляет в камине и гости, осточертевшие за все эти годы коллеги, стоят встоячку и вертят в пальцах бокалы с плохим вином. Эрик сварил *нге*, гордится, любит розовой горой, как будто это достижение, как будто в этом есть какой-то скрытый смысл.

А нет его.

Дрянь еда.

Опять он купил польский мусор.

Прелестно, негромко звучит Моцарт. У Эммы окончательно прорезался третий глаз: синий, с красными прожилками, без ресниц, с прозрачной мигательной перепонкой, как у птиц. Теперь-то уж что. Толку в нем теперь никакого.

«Эрик, Эрик, готовься. Вина не пей – ты поведешь машину. Поедем на *Lake George* и там утопим ее».

Передача мысли без слов – прекрасный, очень удобный инструмент общения, для светского разговора незаменим.

«Почему именно на *Lake George*?» – «Так я же другого не знаю. И ты сам хотел».

Гости расходятся рано: им еще готовиться к завтрашнему празднику, заворачивать подарки в золотую бумажку. Мы садимся в машину: Эрик с Эммой впереди, я сзади. Эмма смотрит двумя глазами вперед, в метель, а третьим – в мое сердце, в мой кусок злого льда, но серебряный кукиш слепит ее, она не видит, что ей уготовано.

На озере уже совсем темно, но у Эрика есть фонарик. Мы идем по протоптанной рыбаками дорожке. Тут тоже есть любители подводного лова. Но сегодня они все дома, в тепле, у наряженных елок.

Прорубь затянута ледком.

– Что мы тут делаем? – интересуется Эмма.

– А вот что!..

Мы толкаем Эмму в прорубь; черная вода выплескивается

(s. 83)

и обливает мне ноги; Эмма сопротивляется, хватается за острые ледяные края, Эрик пихает ее, пропихивает под лед пешней; откуда тут пешня? – неважно. Бульк. Все. До весны не найдут.

– У меня руки окоченели, – жалуется Эрик.

– А у меня ноги. Надо выпить.

– Ты взяла?

– Да. И пирожки с мясом. Они еще теплые: в фольге были.

Прямо на льду мы пьем из фляги водку «Попов», жуткое пойло, по правде сказать. Мы едим пирожки с мясом; мы наконец целуемся как свободные люди – с облегчением, что нас никто не увидит, не остановит. Свобода – это высшая ценность,

американцам ли этого не знать. Фляжку и объедки я бросаю в прорубь. Снимаю с шеи серебряный кукиш и бросаю туда же: он поработал и больше не нужен.

Мы бредем к берегу.

Лед трескается под ногой у Эрика, и он проваливается в занесенную снегом полынью до подмышек.

– А!.. Руку дай!

Я отступаю от края полыни.

– Нет, Эрик, прощай!

– То есть как?! То есть как, то есть как, как прощай?..

– Да вот так. И не цепляйся, и не зови, и забудь, да ты и не вспомнишь, потому что тебя нет, ты придуманный; тебя нет и не было, я тебя не знаю, никогда с тобой не говорила и понятия не имею, как тебя зовут, долговязый незнакомец, сидящий за дальним столиком дешевого студенческого кафетерия, в нескольких метрах от меня, в полутьме и сигаретном дыму, в очочках с невидимой оправой, с сигаретой в длинных пальцах воображаемого пианиста.

Я докуриваю последнюю свою сигарету – вот так задумаешься и не заметишь, как пачка кончится;

(s. 84)

заматываюсь в теплый платок и выхожу, не оглядываясь, из тени и дыма в слепящую метель декабря.